

DÜNYADA BASILAN İLK TÜRKÇE KİTAP

M. TÜRKER ACAROĞLU

I. MÜTEFERRİKA'DAN ÖNCE AVRUPA'DA ARAP HARFLERİYLE BASILMIŞ KİTAPLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap harfleriyle Türkçe kitapların basımevinde basılış tarihini, değerli tarihçi ve eğitimci, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı rahmetli İhsan Sungu (1883-1946), 31 Ocak 1729 olarak saptamıştır. Daha çok "Vankulu lûgati" diye tanınan bu sözlüğün basımı üzerinden tam 257 yıl geçmiş bulunuyor. Bununla ilgili olarak, 1979'da basımcılık ve yayıncılığımızın 250. yılını kutlamıştık. Biz, İstanbul'da yapılan toplantıda, İbrahim Müteferrika'dan 114 yıl önce Paris'te basılmış Türkçe-Fransızca bir kitabı, mikrofilm ve fotokopileriyle birlikte, tanıtmaya çalışmıştık. Amacımız, basın-yayın tarihimize, ufak da olsa, bir katkıda bulunmaktır. Çünkü bu kitap, şimdiye değin kimsece bilinmiyordu. "Vankulu lûgati"nin basılışı, Arap harfleriyle basım işine dünyada 1729 yılından önce hiç girilmemiş olduğu anlamına gelmez. O kitap, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Arap harfleriyle basılmış ilk Türkçe kitaptır, ama dünyada basılan ilk Türkçe kitap değildir.

İki yıl sonra da, 1981'de Türk gazeteciliğinin 150. yıldönümünü kutladık.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsünde, Dünya ve Türk Basın-Yayın Tarihi dersini, birkaç ders yılı boyunca okutmuş, ancak artık sağlığım elvermediği için Mayıs 1979'da bu işi bırakmak zorunda kalmıştım. Konunun içine girince anladım ki, Dünya Basın-Yayın Tarihi gibi, Türk Basın-Yayın Tarihi de bizde henüz tam anlamıyla yazılmış değil. Ebüzziya Tevfik, Selim Nüzhet Gerçek, Server İskit, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil vb. gibi değerli basın-yayın tarihçilerimiz gelip geçmiş, ama ötekiler hep bunların kitaplarındaki bilgileri kopya etmiş, konuya pek katkıda bulunmamışlar (bunların adları saymakla tükenmez).

Şimdi biz de, herkesin yaptığı gibi, ilk Derleme Müdürü, değerli Basın-Yayın Tarihçisi, "Türkiye bibliyografyası"nın kurucusu rahmetli Selim Nüzhet Gerçek'in basımcılığımızın 200. yıldönümü dolayısıyla yazıp İstanbul'da Ebüzziya Basımevinde 1928'de bastırıldığı, 11 yıl sonra da bunun

ikinci basımını İstanbul'da Devlet Basımevinde 1939'da yaptırdığı "Türk matbaacılığı" adlı birinci derecede önemli kitabının baş tarafından yararlanarak, ancak en sonunda buna bir katkıda bulunarak, İbrahim Müteferrika'dan önce Avrupa'da Arap harfleriyle basılmış Arapça, Farsça ve Türkçe kitapları özetle tanıtmaya çalışacağız.

Basım sanatı Avrupa'da ilk ürünlerini vermeye, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle dünyada yeni bir çığır açtığı sıralarda başladığı halde, Türkler, Avrupa'da kendi dillerinde kitap basan en son uluslardan biri oldu. Selim Nüzhet Gerçek, yukarıda adı geçen kitabında (s. 7); "İnsanlar için en sathi bir tahavvülden bile haberdar olmak mümkün değildir" diyorsa da, bizce, Fatih döneminde basım tekniğinin bulunmuş olduğu Türklerce de biliniyordu, ama bizde kabul edilmemişti.

Karl Faulmann adlı bir Alman bilgini, "Basımevinin Tarihi" adlı kitabında Arap harfleriyle dünyada basılan ilk kitabın İtalya'nın Fano kentinde 12 Eylül 1514 tarihinde basılmış olduğunu yazar. Metin Arapçadır. Ayrıca, ondan iki yıl sonra (1516'da), biri Arapça olmak üzere, dört dilde bir "Mezamer" (Davut peygamberin makamla okuduğu Zebur sureleri) kitabı basıldı. Bu dört dilden birinin de Türkçe olduğu doğrusya, o zaman, dünyada basılan ilk Türkçe kitabın da bu olması gerekir, ama kitap üzerine başkaca bilgimiz yoktur.

Türk Basın-Yayın tarihçilerinin Türk basımevi tarihini yazarken, makalelerinden pek çok yararlandıkları Ebüzziya Tevfik de ("Mecmua-i Ebüzziya", sayı 31, s. 1675) buna inanmakta, yazılarında bunu tekrarlamaktadır. Fransız basımevi tarihçilerinden Firmin Didot, "Encyclopédie"nin 26. cildinde (s. 706) yayınlanan "Essai sur la typographie" (Basımcılık üzerine deneme) adlı yazısında aynı bilgileri verir. Bu bilgiler "Encyclopedia Britannica"da da var. O bakımdan, bu bilgilerin doğru olması gerekmektedir. Üstelik, Ebüzziya, bu basımevinin Papa Julius II tarafından kurulduğunu yazarak, Arap harfleriyle basım yapan ilk basımevleri ve Arap harfli basma ilk kitaplar üzerine de bilgiler verir. Ancak, ne yazık ki, kaynakları bilinemediği ve bulunamadığı için, kesin bir biçimde doğruyu araştırmak, elli yıl önce mümkün olmadığı gibi, şimdi de mümkün değildir.

Fatih'in oğlu Sultan Bayezit II'nin (saltanat dönemi 1481-1512) "basım işleriyle uğraşmayı idam cezasıyla engellemesi"ni ileri süren Firmin Didot'nun bu iddiası, herhalde, doğru olmasa gerek; çünkü, böyle bir ferman, hâlâ daha ortaya çıkmış değil. 124 şiirini kapsayan bir Divan sahibi, bilgin bir padişahın böyle bir buyruk verebileceği düşünülemez bile. Kaldı ki, Yahudilerin 1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye geldikleri zaman

yanlarında basımevi de getirdiklerini, Prof. Avram Galanti Bodrumlu “Türkler ve Yahudiler” (1928, s. 7, yeni basımı 1947) adlı kitabında kaydeder. O zamanlar İstanbul’da üç, Selânik’te bir Yahudi basımevi varmış. Yalnız Sultan Bayezit II döneminde İstanbul ve Selânik’te 19 Yahudice kitap basılmıştır.

Şimdi, ülkesinde kendi tebaasınca en az 4 basımevinin işletilmekte olduğunu bilen bir padişahın basım işleriyle uğraşanları idamla korkutması, akıl alacak şey midir? Bu boş laftan başka bir şey olamaz.

O çağlarda basımevinin yurda ve halka ne ölçüde yararlı bir buluş olduğunun henüz daha kestirilmemiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kâtip Çelebi’nin “Keşf üz-zünun” adlı kitabını kimi değişikliklerle kaynak edinmiş olan Fransız doğubilimcisi Barthélemy d’Herbelot de Molainville’in (1625-1695) “Bibliothèque orientale” (Doğu kitaplığı) adlı kitabına (ilk basımı Paris 1697, ikinci basımı Mayestrik 1776) bir önsöz yazmış olan Fransız doğubilimcisi Antoine Galland (1646-1715), S. N. Gerçek’e göre, orada diyormuş ki: (dilini sadeleştirerek aktarıyorum) “Skalijer yaşadığı sırada Roma’da Arapça olarak İbn Sina’nın eserleri, (Tahrir ül-Üklides) ve bir coğrafya basılmıştı. Bundan amaç, Arapça öğrenenlerin yararlanması değildi. O zaman daha Arapça dilbilgisi ve sözlük olmadığından, kimse bundan yararlanamazdı. Bu kitaplara edilen harcamalar, Doğuda kitap ticareti yapmak içindi. Ancak bu tasarı, ilk dönemlerde kârlı olmadı.

“Müslümanlar kendilerine verilen kitapları almak istemediler; çünkü bunların arkasından Kuran’ın da basılmasından korkuyor, bizde İncil ne denli kutsalsa, onlarca da o denli kutsal olan kitaplarına böylece bir saygısızlık edilmesinden çekiniyor, almak istemiyorlardı.

“Buna inzibati bir neden daha vardı. Doğuda kitap istinsahıyla geçinen pek çok adam vardı. Böylelikle onlar dilencilige mahkûm olacaklardı.

“Aynı zamanda Türk, Arap ve Acemlerin basma kitaplardan zevk almadıklarını da buraya eklemek gerekir. Basma kitaplar daha yararlı, onları okumak daha kolay olmakla birlikte, onlar kötü bir yazıyla yazılmış bile olsa, yazma kitapları en iyi basılmış bir kitaba yeğ tutuyorlar.

“Bu yön basma kitapların, yazısı da güzel olan yazma kitaplardan, daha kolay, daha zevkle okunduğunu kendi kendine deneyenlere acayip görünürse de, burada bunun nedenlerini araştırmadan bir yarar umulamaz. Sonuç, bu ulusların basma kitaplardan hoşlanmadığıdır.

“Hatta İstanbul’da bir kitapçıda İbn Sina’nın basılmış olan eserlerini gördüm. Bu kitap, Arap harfleriyle basılanların en güzeli, yazısı da

elyazısına en yakını olduğu halde, uzun bir süreden beri, Batıda satılışından daha ucuz olmakla birlikte, satılamamıştı. Oysa aynı kitabın yazma nüshaları gerek tanıdığım kitapçı, gerek öteki kitapçılar tarafından, pek pahalı olarak, satılmaktaydı.

“Bu basmalardan sonra Roma’da doğu dilleriyle yalnız Hıristiyanların ve misyonerlerin işine yarayacak kitaplar basılmaya başladı...”

Bundan çıkarılacak sonuç şu olabilir: Bizden önce Avrupa’da Arap harfleriyle kitap basımına başlanmış olması nedenini, kitap ticareti isteğine yükleyip yöneltmek, pek yanlış sayılmaz. Avrupa devletlerinin siyasi-ekonomik etkilerini, o zamanlar Osmanlı-Türk egemenliğinde bulunan Orta-Doğu, Yakın-Doğu ülkelerine sokmak emelinin de bu davranışta bir parça rol oynadığı söylenebilir.

İbn Sina’nın Gallant tarafından söz konusu edilen kitabının adı “El-Kanun fit-tıb” (Tıp Kanunu), 1593 (H. 1002) yılında Roma’da basıldı; kitabın yazma bir nüshası İstanbul’da Fatih’teki Millet Kitaplığındadır (Feyzullah Efendi bölümü No. 1325). Basma nüshaları ise, İstanbul’un çeşitli kitaplıklarında bulunmaktadır.

İkincisi, Nâsireddin el-Tûsi’nin “Kitab-i tahrir-i usul ül-Üklides” (Euclidis, Elementorum geometricorum, libri tredecim), 1594 (Hicri 1003) yılında Roma’da Medicea Basımevinde basıldı; bu kitabın yazma bir nüshası da Millet Kitaplığı Carullah Efendi bölümündedir (No. 1453).

Böylece, Karl Faulmann’ın daha 1514 yılında Arap harfleriyle bir kitap basıldığı üzerine verdiği bilgiyi bir duyultu (rivayet) olarak kabul etsek bile, Batıda 1593-94 yıllarında Arap harfleriyle iki kitabın basıldığı, bu kitapların elde kalan nüshalarıyla ispatlanmıştır. Bu kitapların İstanbul’da satıldığı da bir gerçektir. Bu kitaplar üzerine Efdalettin Bey’in “Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası”nda (VII/40, 1332/1916) yayınlanmış “Memalik-i Osmaniye’de tabaatın kıdemi” başlıklı bir makalesi vardır.

“Kitab-i tahrir-i usul ül-Üklides”in sonunda yayınlanmış Sultan Murat III’ün Türkçe bir fermanı bulunmaktadır. Padişah burada-özetle-şöyle diyor: “Memalik-i Mahrusamda vaki olan sancak beyleri ve kapitanlar ve kadınlara bu emr-i hümayunum vasıl olucak malûm ola ki, memalik-i mahrusamda ticaret eden efrenc tacirlerinden (burada adları anılıyor) nam bezirgânlar dergâh-i muallâma gelüp vilâyet-i Frangistan’dan ticaret için bazı meta ve *Arabi ve Farisi ve Türki busma bazı muteber kitaplar ve risaleler getirüp* memalik-i mahrusamda kendi hallerinde bey’ ü şirâ (alım-satım) ederler iken bazı kimesneler yolda ve izde ve iskelelerde fuzuli yüklerin yıkıp denklerin bozup içinden beğendikleri emtea kısmını akçesiz ve cüzi baha ile

cebren alup ve sizde Arabi ve Farsi kitaplar neler deyu ticaret için getürdükleri cemi kitapları ellerinden alup bahasın vermeyüp ve kendülerinin ve vekillerinin ve adamlarının bey' ü ticaretlerine mâni oldukların bildirüp min ba'd (bundan böyle) emn ü aman üzre gelüp gidüp kendü hallerinde ticaret ettüklerinde bir fert dahl olmayup minnet ü meccanen metaları alınmayup ve yükleri bozulmayup men olunmak babında hükm-i hümayunum talep ettükleri ecelden buyurdum ki..."

Böylece sürüp giden fermanda padişah Arapça, Farsça ve Türkçe (!?) basma kitap satan yabancı tüccarlara dokunulmamasını, kendi hallerine bırakılmasını, kitapların gasp edilmemesini, her ne alırlarsa kendi rızalarıyla satın alanlardan bütün değer bahasıyla alınmasını, şer-i şerife ve ahidname-i hümayuna muhalif asla ve kat'a kimsenin karışıp saldırmamasını, inat ve muhalefet edenlerin adlarıyla yazıp padişaha arzedilmesini, bu husus için yeniden şikâyet ettirilmemesini emir ve ferman buyurmaktadır.

Bu Türkçe ferman metni, öyle sanırım ki, 1516'da basıldığı söylenen Davut Peygamberin "Mezamir" kitabı dikkate alınmazsa, basılan tek sayfalık ilk Türkçe metin olma özelliğini taşır; 1594 tarihli olduğunu tekrarlayalım.

Mansurizade İzmirli Mustafa Nuri Paşa (1824-1889), "Netayic ül-vukuat" (Olayların sonuçları) adlı 4 ciltlik tarihinde (İst., Uhuvvet Matbaası, 1327/1911), ikinci basımının 3. cilt, 110. sayfasında şunları söyler: "Murad-i Salis asrında bir ecnebi Türkçe huruf ile kitap tabetmek ve gümrük rüsumundan muaf tutulmak üzere ruhsat istida edip müsaadeyi havi ferman verilmiş olduğundan H. 996 tarihinde (M. 1587) Vasıf tarihi hacminde bir kitap basmış ve ferman-i âli-i mezkûru dahi dibacesine aynen yazmış olmakla bir nüshası Şeyhülislâm-i esbak Hüsâm Efendi merhumda manzur-i fakir olup fakat ismi ve kangı (hangi) fenden olduğu hatırda kalmadı." S. N. Gerçek'in de işaret ettiği gibi, bu kitap az önce söz konusu olan "Usul ül-Üklides"tir. Sonunda basılmış olan femandan, o zamanki hükümetin iznini aldıktan sonra basımına başlandığını, Galland'ın söylediği gibi, Doğu ülkelerinde kitap ticareti yapmak isteyenlerce basıldığını, o zamanki hükümetin basma kitapların varlığından haberi bulunduğunu, yurda sokulmalarına, dışalımalarına engel olunmadığını, İstanbul'da basma kitap ticaretinin var olduğunu açıkça anlamış oluruz. Böylece, Galland'ın sözlerini doğrulayan bu belgenin ayrı bir değeri vardır.

Şimdi, S. N. Gerçek'in sırasını izleyerek, Hıristiyanlara, misyonerlere ilişkin olmak üzere basılmış olan kitapların Türkçeyi ilgilendirenlerinden de biraz söz edelim. H. Omont'un "Documents sur les Jeunes de langues" (Dil

oğlanları üzerine belgeler, Paris 1890) adlı kitabında; 1719 yılında, aşağı-yukarı elli yıldan, yani 1669'dan beri kapanmış olan, amacı Fransa elçiliğine, güvenilebilecek tercüman (çevirmen, dilmaç) yetiştirmek olan Ecole des Langues orientales vivantes'ın (Yaşayan Doğu Dilleri Okulunun) yeniden açılması için, Bonac markisi diye ünlü Fransız generali ve diplomatı Jean-Louis Usson'un (1672-1738) elçi olarak İstanbul'a gönderildiği (1716) sırada Fransız hükümetine verdiği bir muhtura görülmektedir. Gereğine göre davranılması için, bu muhtura, Doğu dillerini ve kültürünü bilen Ossip Renaudot'ya incelenmek üzere gönderilmiş. Renaudot'nun verdiği cevapta, çok değerli bilgiler, Türkçeyi ilgilendiren kitapların hemen hemen hepsinin adları varmış. İşte, bunların en eskisi, Hieronimo Megisero'nun yazdığı "Institutionum lingue turcicoe" (Türk dilinin kuruluşu) adlı Türkçe dilbilgisi kitabı, 1612 yılında basılmıştır.

İşte şimdi kronoloji sırası, 1615 yılında Paris'te basılan, bizim Bibliothèque Nationale'de bulup mikrofilmini yaptırdığımız "Fransa Padişahı ile Âli-Osman Padişahı mabeyninde münakid olan ahidnamedir ki zikrolunur" adlı kitaba geldi. Ancak, bizim için her bakımdan önemli olan bu kitabı, araştırmamızın ikinci bölümünde ayrıntılarıyla ayrıca tanıtmak istediğimizden, ondan sonra Müteferrika'ya dek Avrupa'da basılan Türkçe kitaplar üzerine de biraz bilgi sunmalıyız.

Bundan sonra, A. du Ryer'in "Rudimenta grammatices lingua turcicoe" (Türk dili gramerinin ana çizgileri) adlı, 1630 yılında Paris'te basılmış olan Türkçe bir dilbilgisi kuralları kitabı gelir. Fransa'nın Halep Konsolosluğunu yapmış olan bu kişi, Kuran'ı da Fransızcaya çevirmiştir.

1670 yılında, G. Seaman tarafından "Grammatica linguaoe turcicoe" adıyla, du Ryer'in kitabından daha ayrıntılı bir kitap yayımlanmıştır.

Bundan sonra da, bu biçim kitapların en büyüğü olan Meninsky'nin "Thesaurus linguarum orientalium turcicoe, arabicoe, persicoe" adıyla 1680 yılında Viyana'da basılmış olan sözlüğü gelir. Bu kitapta Türkçe, Arapça, Farsça bütün kelimelerin Latince, Fransızca, İtalyanca, Lehçe (Polonya dili) ile anlamları, söyleniş biçimleri yazılıdır, hem de Latin harfleriyle... Meninsky'nin pek büyük oylumlu bu kitabı için yeniden Arap harfleri döktürmüş, basımı için de yeni bir basımevi kurmuş olduğu söylenmektedir. Meninsky'nin aynı tarihte "Linguarum orientalium institutiones sive grammaticoe turcicoe" adlı bir Türkçe dilbilgisi kuralları kitabı da yayımlanmıştır. 1687 yılında, yine onun Türkçe-Latince bir sözlüğü basılmıştır.

Türkçe başlığı “Söz kitabı” olan, 1665 yılında Roma’da basılmış ilginç bir İtalyanca-Türkçe sözlük de var. Doğu ülkelerinde misyonerlik yapmış Bernardo da Parigi tarafından düzenlenmiş olan bu sözlüğün İtalyanca başlığı “Vocabolario Italiano-Turchesco”dur. Pietro d’Abbauilla tarafından Fransızcadan İtalyancaya çevrilmiştir.

Arap harfleriyle Batıda basılmış öteki kitapların adlarını anmak, uzun sürer. S. N. Gerçek “bundan bir faide melhuz olmadığı” nı ileri sürerse de, keşke, daha çok kitap adı verebilseydi! Çünkü, ondan sonra pek az kimse bu konuya eğilebildi. O, Ebüzziya Tevfik’in bundan önce de söz konusu ettiğimiz “Mecmua-i Ebüzziya”nın 81. sayısında (s. 1667) çıkmış bir makalesindeki-bizce de ilginç-bir noktaya döner ki, o da şudur:

Ebüzziya, orada, 1589-1611 yılları arasında Fransa’nın İstanbul elçisi olan François Savary de Brèves’in İstanbul’da bir hakkâka (kazıyıcı, oymacı) nesih ve talik (Arap harflerinin yazma ve basma kitaplarda en çok kullanılan çeşitlerini) döktürmüş olduğundan, bir yıl sonra Paris’te basılan Lejay’nin “Kitab-i mukaddes”inde (Kutsal kitap) kullandığından söz ediyor. “Hâlâ Fransa’da, Arabi, Farişi ve Türki lisanlarıyla her ne tabedilmek murat edilse, bu harflerle tertip ve tab olunmaktadır” diyormuş. S. N. Gerçek, bu yazının Lejay’e ilişkin bölümünde-haklı olarak-bir yanlışlık olması gerektiğini, Lejay’nin Kutsal kitabının, bir yıl sonra değil, ancak 1645 yılında basıldığını ekler.

“Meydan-Larousse” ansiklopedisine göre (VII. c., 1972, ss. 876-877), Fransız dilbilimcisi Michel Lejay, 1588’de Paris’te doğdu, 1674’te gene orada öldü. Birkaç dilde yazılmış bir Kutsal kitap yayımladı (Ansiklopedi buna “İncil” diyorsa da yanlış olmalı). Bu çalışmasında P. Morin, Godefroi Hermant, Aquino’lu Filippo vb. gibi bilginlerden yardım gördü. 1645’te yayımlanmış olan bu Kutsal kitabın asıl adı “Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica”dır, yani (İbrani, Samiriye, Kalde, Yunan, Suriye, Latin, Arap dillerinde Kutsal kitap).

S. N. Gerçek, tarihçi Ahmet Refik Altınay’ın da “İkdam” gazetesinde yayınlanmış bir makalesinde bu (Savary de Brèves)den söz etmekte olduğunu bildiriyorsa da gazetenin tarih ve sayısını vermemektedir. “Maatteessüf, bu malûmatın ayrıca tevsikına imkân bulamadım” diyor. (Biz de Muzaffer Gökman’ın 1978’de basılan “Tarihi sevdiren adam: Ahmed Refik Altınay” adlı kitabının gazete ve dergilerdeki yazıları bölümünde bu makalenin adına, özetine rastlayamadık.) Omont’nun kitabında olduğu gibi, daha bir-iki yerde yalnız Lejay’nin harflerinin pek güzel olduğuna ilişkin kayıtlara rastlandığını sözlerine ekliyor. Bibliothèque

Nationale'de bulduğumuz Türkçe-Fransızca kitabı bastırması olan Fransa'nın İstanbul elçisi Comte de Brèves üzerine yeni bilgileri bu araştırmamızın ikinci bölümünde sunacağız.

Az daha geri giderek, İbn Hacıb'in "El-Kâfiye" adlı Arapça dilbilgisi kitabının İtalya'nın neresinde, hangi tarihte basıldığı kesin olarak bilinmediğini söyleyeceğiz. Ancak, XVI. yüzyılın sonlarında, belki de 1587 yılında İtalya'da basıldığı sanılmaktadır. Arapça öğrenecekler için değerli bir kitap olduğu söylenmektedir. Bu kitabın yöntemine uygun olarak, bizde, Güzelhisarizade Hüseyin tarafından yazılan "İgrab ül-Kâfiye" adlı kitap, o tarihten aşağı-yukarı 200 yıl kadar sonra, İstanbul'da Müteferrika Basımevinin 21. kitabı olarak, 1785 (H. 1200) yılında basılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da, özellikle Akdeniz bölgesindeki geniş ülkeleri egemenliği altında buldurması dolayısıyla, yabancılar, bu devletin dili, edebiyatı, kültürü ile yakından ilgilenmek zorunluluğunu duymuşlardı. Hele Fransızlar, Orta-Doğu'ya girebilmek için can atıklarından, Türkçe ve Arapça öğrenmenin yollarını aradılar, bu uğurda bir hayli yayın yaptılar. Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayıp paylaşma anlamına gelen (Doğu sorunu)nu ortaya çıkarmak üzere bulunan Çarlık Rusyası da, bilgilerini, aydınlarını Türk dili, edebiyatı, kültürü üzerinde incelemeler yapmaya özendirmiştir. Batıda, bütün Avrupa, hattâ Amerika'da sürdürülmekte olan bu araştırmalara Doğubilim (Şarkiyat, Oryantalizm, Oryantalistik) ya da Türkiyat (Türkoloji) denilir. Son zamanda, bunun bir dalı olarak Osmanoloji (Osmanlı dili, edebiyatı, kültürü) de ortaya çıktı.

Tanıttığımız kitapların çoğu, bütün bu faaliyetler arasında sayılabilir.

S. N. Gerçek, yukarıda adı geçen kitabında (ss. 15-16) biraz da 1706 yılında Halep'te basılmış bir kitaptan, "Mezamir-i Davud"dan söz eder. Bu kitap üzerine "Mecmua-i Ebüzziya"da (sayı 81, s. 1669) uzun uzadıya bilgi bulunduğunu söyler.

İlkin Ahmet Mithat, Scheffer'in "Kitap adları" başlıklı kitabında bu kitabın adını görmüş, kitap üzerine verilen bilgiler arasındaki "Ahşap huruf ile tab olunmuştur" kaydı dikkatini çekerek "Tarik" gazetesinde bir makale yazmıştır. S. N. Gerçek diyor ki: "Bu makalede kendi gibi kitap ve matbaacılık ile meşgul olanlara yakışmayacak bazı hatalar yapmış olduğundan matbaa ve matbaacılığa karşı meyil ve alâkasını memleketimizin meraklı tâbii olarak ispat etmiş olan Ebüzziya merhum buna itiraz etmiş ve bu kitabın kendi görülemediği için söz uzamış."

Daha sonra, S. N. Gerçek, Millet Kitaplığının Carullah Efendi bölümünde 2 numarada kayıtlı olan bu kitabı incelemiştir. Devingen (müteharrik) harflerle basılmış olmadığını, sayfalarının şimsir üzerine hakkedilmiş sayfa kalıplarıyla düzenlenmiş olduğunu görmüş. Kitabının belgeler bölümüne bunun ilk ve son sayfalarının röprodüksiyonlarını da koymuştur. Gariptir ki, "Mezamir-i Davud" denilen bu kitabın röprodüksiyonunda kitap adı "Kitab ül-İncil ül-şerif" diye okunmaktadır. Böylece, bu kitap "Mezamir" midir, yoksa "İncil" mi? Bizce bilinmemektedir. Millet Kitaplığına gidip yeniden incelemek gerek. Kitap, Suriye'de yerleşmiş olan Hıristiyan papazlarının Osmanlı dönemindeki çalışmaları ve faaliyetleri üstüne bir fikir vermekteymiş.

Elçiliği sırasında oralarda gezip dolaşan Marki de Nouantel, Halep papazlarından söz ederken: "Tüccarların kârlı mallar için hırsıyla kavga çıkardıkları gibi, bunlar da ihtidalar (dinden dönmeler) için aynı şiddetle kavga çıkarırlar" diyormuş. İşte, bu kitap da, şüphesiz, din amaçlarıyla onlarca çıkarılmıştır. S. N. Gerçek: "Tuhaf ki, bizde de az daha iki sahib-i kalem arasında âdeta bir niza (kavga) çıkaracakmış" demektedir.

Aslında Ebüzziya Tevfik az önce andığımız makalesinin sonunda ("Mecmua-i Ebüzziya", sayı 81, s. 1679) pek doğru olarak şu bilgileri verir: "Halep matbaası Antakya Patriğinin teşvikiyle (Ulahya) manastırından gelmiş olan (İsnagof) namında bir rahip tarafından ağaç üzerine hakkedilmiş sayfaların bir mengenenin tazyikıyla kâğıda nakşından başka bir şey değildir. İlk eseri ise 35 tabaka kâğıdın iki kere katlanmasından ibaret olan ve ıstılah-i tabaatte müsemmen (sekizgen), yani (in-Octavo) denilen tertibi havi 280 sayfalı bir kitaptan ibarettir ki, o da Mezamir-i Davud'dur." Ancak, Millet Kitaplığındaki nüsha 121 yaprakmış; bu, 242 sayfa eder. Ebüzziya Tevfik'in 280 demesinden, aradaki farkın neden kaynaklandığını kestiremiyoruz.

24-29 Eylül 1979 tarihleri arasında İstanbul'da toplanmış olan III. Uluslararası Türkoloji Kongresinin Türk tarihi bölümünde bir bildiri okumuş olan Romanya Gagauzlarından değerli tarihçi Prof. Dr. Mihail Guboğlu, "Türk-Arap basınının asırlar boyunca dünyada tarihçesi, 250. yıl dolayısıyla Türk-Arap basını, 1729-1979" başlıklı bildirisinde, 1722 yılında Petrograd'da (şimdiki Leningrad) Deli Petro üzerine Türkçe bir kitap basılmış olduğunu söylemiş, orada bunun iç kapağının fotokopisini de göstermişti. Ancak biz, bu kitap metninin Osmanlı Türkçesi değil, Kuzey Türkçesi (Kazan, Tatar şivesi) olduğunu sanmaktayız. Kongre bildirileri kitap biçiminde basıldığında, bunu daha iyi anlayabileceğiz. Şunu da

söylemeliyim: Sayın Prof. Guboğlu, “Türk-Arab basını...” derken, Arap harfleriyle basılmış Türkçe kitapları kastediyordu.

Bu dönemlerde dış ülkelerde basılan Arap harfli kitaplar Osmanlı İmparatorluğu’na getirilip başkent ve başka kentlerde serbestçe satılırken, İstanbul’da, Selânik’te ve taşranın başka kentlerinde Musevi, Ermeni ve Rum basımevlerince bir takım kitaplar basılıp yayımlanıyordu.

II. 20 MAYIS 1604 TARİHİNDE İSTANBUL’DA İMZALANAN, 1615 YILINDA PARİS’TE KİTAP OLARAK BASILAN TÜRK-FRANSIZ BARIŞ, TİCARET VE KAPİTÜLASYON ANTLAŞMASI

Osmanlı Sultanı Mehmet III’ün ölümü (1603) ile yerine henüz pek genç (13 yaşında) olan en büyük oğlu Sultan Ahmet I’in geçişi (22 Ocak 1603), Fransa ve Navarre Kralı Henri IV’e Fransız kapitülasyonlarını (ayrıcılıklarını) yeniletip genişletmek için uygun bir fırsat oluşturdu. Fransa Kralı, özellikle Venediklilerle İngilizlere verilen sancak ayrıcılıklarına üzülüyor, bunları geri alırtabileceğini umuyordu.

İşte bu nedenle, Osmanlı Sultanı Ahmet I (1590-1617) ile Fransa Kralı Henri IV (1553-1610) arasında, 20 Mayıs 1604 (Hicri 20 Zilhicce 1012) tarihinde İstanbul’da bir barış, ticaret ve kapitülasyon antlaşması yapılmıştı. Bunu gerçekleştiren, Fransa’nın o zamanki elçisi Comte de Brèves’dir (1560-1628). Fransa ile aramızda imzalanan beşinci kapitülasyon antlaşması olan bu belgeyi, Fransa elçisi, Osmanlı padişahına yaranmak için, bir “cemile” olsun diye, 1615 yılında Paris’te -bir sayfası Türkçe, karşı sayfası bunun çevirisi olarak Fransızca olmak üzere- Estienne Paulin basımevinde kitap biçiminde bastırıp İstanbul’da padişaha sundu. İşte, bugünkü bilgilerimize göre, dünyada basılan ilk Türkçe tam metin kitap budur, sanıyoruz.

Kitabın Türkçe başlığı şudur: “FRANSA PADİŞAHI¹ İLE ÂL-İ OSMAN PADİŞAHI MABEYNİNDE MÜNAKİD OLAN AHİD.NAMEDİR² KİZİKROLUNUR”. Hemen altındaki Fransızca başlığı da şöyledir: “ARTICLES DU TRACTE FAICT

¹ *Fransa Padişahı*: Osmanlı sarayı, Fransa krallarından başka, hiçbir Hıristiyan hükümdarına (*padişah*) ünvanını vermemiştir. Bu kitap başlığının da belgelediği bu adlandırma olayı ile bunun kökeni, belirtilmeye değer. Romen voyvodası ve tarihçisi Dimitri Kantemir’in “Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi”nde (Özdemir Çobanoğlu çevirisi, 2. cilt, 1979, ss. 297-298) anlatıldığına göre, Fransa Kralının kadın

EN L'ANNE Mil six cens quatre, entre HENRI le Grand Roy de France, et de Navarre, Et Sultan Amat Empereur des Turcs. Par l'entremise de Messire François Savary, Seigneur de Brèves, Conseiller du Roy en ses Conseil d'Etat et Privé, lors Ambassadeur pour sa Maiesté à la Porte dudit Empereur". Görüldüğü üzere, kitabın Fransızca başlığı Türkçesinden biraz değişik, epey ayrıntılı ve somuttur. (Bu durum, kitabın asıl metninde de görülmektedir.) Bunu, dilimize bugün şu biçimde çevirebiliriz: Fransa ve Navarre'ın Büyük Kralı HENRİ ile Türklerin İmparatoru Sultan Ahmet arasında 1604 yılında yapılan antlaşma maddeleri. Sinyor de Brèves, Kralın Devlet ve Özel Konseylerinde üye, o zamanlar adı geçen İmparatorun Babıâlisinde Majestelerinin Büyükelçisi François Savary Beyefendinin aracılığı ile (sayesinde).

Bu başlığın altında Fransa Kralının arması, onun hemen sağında, daha küçük boyutta, Kral Kitaplığının (bugünkü Bibliothèque Nationale'in) mührü bulunmaktadır. İç kapağın arkası boştur.

İkinci yaprağın en üstünde Sultan Ahmet I'in tuğrası bulunur. Altında Fransızca şu deyiş var: "L'Empereur Amat, filz de l'Empereur Mehemet, tousiours victorieux". (yani: İmparator Mehmet oğlu Ahmet, muzaffer daima.) Bunun altında Arapça şu deyiş var: "Nişan-i şerif-i alişan-i sami

yeğenlerinden biri, Kudüs'ü ziyaretle hacı olmak istemiş; ancak Kıbrıs'a yakın bir yerde Türk korsanlarınca yakalanarak Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarılmıştır. Bu kadın soyluluğu ve güzelliği ile, Sultanın en gözde cariyeleri arasında yer alır. Osmanlıların iç ve dış işlerini yönetmeye başlar. Az sonra, onu kurtarmak için İstanbul'a özel bir Fransız elçisi gelir. Kralın yeğenini saraydan çıkaramayacağını anlayınca, Padişaha seslenerek: "Fransa Kralının, Tanrı'nın, bunca güçlü bir padişahın yatağına kendi kızını uygun bulduğundan (çünkü bunlar, "yeğen" demeleri gerekirken, "kızım" diye adlandırıyorlar), büyük onur duyduğunu ve kendisini mutlu saydığını, bu kan ilişkisini, dünyanın bu iki büyük hükümdarı arasındaki dostluğu daha da güçlendireceğini umduğunu" söylemiştir. Bundan sonra, Sultan kadınının çabaları ile, Kanuni Sultan Süleyman Fransa Kralının bütün isteklerini yerine getirmekle yetinmeyip, üstelik, kendisine (padişah) ünvanını da vermiştir. Ayrıca, Sultan, Fransa Büyükelçisinin öteki büyükelçilerden önce huzura alınmasını buyurmuştur... Fransızlar, Osmanlı hanedanının kendi krallarının hanedanıyla akraba olduğunu söylemekte, buna dayanarak da bütün Hristiyanlara nazaran, üstünlük elde etmekle öğünmekte sakınca görmemektedirler. Bu nedenle, Alman İmparatoru, Osmanlı sarayında, bir temsilciden başka, hiçbir zaman, bir büyükelçi bulundurmazdı. Ancak, daha önemli işler, örnek olarak, bir barış antlaşmasının onanması ya da bir ateşkes anlaşmasının uzatılması söz konusu olunca, bütün öteki elçilere üstünlük sağlayan, olağanüstü bir elçi gönderirdi.

² *Ahidnâme: Ahd* (Antlaşma) ve *nâme*'den (mektup) oluşan Arapça-Farsça, yani Osmanlıca bir bileşik sözdür. *Nâme*, yabanc elçilerin barış yapıldıktan sonra, kendi hükümdarları için, Sultandan elde ettikleri mektup, anlamına gelmektedir. Bu mektuplar, Arapların *mevad* (maddeler) dedikleri, barış şartlarını içerir. Bunlar da *tuğra* (sultanın imzası ya da mührü) ile onaylanırdı.

mekân-i sultani ve tuğra-yi garra-yi cihan-sitan-i hakani nefed bilavn ül-Rabbani hükmü oldur ki". Bunun da altında Fransızca şu deyiş bulunmaktadır: "Marque de la haulte famille des Monarques Ottomans, avec la beauté, grandeur, et splendeur de laquelle tant de païs sont conquis, et gouvernez". Bunun anlamı da Türkçeye şöyle aktarılabilir: (Bunca ülkeleri fethetmiş ve yönetmekte olan Osmanlı sultanlarının yüce ailesinin güzel, büyük ve görkemli nişanı ya da tuğrası).

Fransızca metnin ilk sözü olan (Moy/Ben)in ilk harfi M, pek büyük boyutlu, süslü ve renkli olarak resmedilmiş, ancak Türkçe metnin ilk sözü olan (Hazret-i Hak) için böyle bir büyüüp süsleme, renkleme yapılmamıştır. Bundan çıkarılabilecek sonuç şu olabilir: XVII. yüzyılın ilk yıllarında bile, basma Batı kitaplarında, hâlâ daha yazmaların etkisi görülmektedir. Basma kitaplar, hâlâ yazmaları andırmaktadır.

Sayfalarda sayı kaydı yoktur. Bunun yerine, bir sonraki sayfanın ilk sözünün ilk hecesi, bir önceki sayfanın sağ alt köşesine konulmaktadır. Bu da yalnız Fransızca metinde yapılmıştır (Eskiden yazmalarda olduğu gibi). Antlaşma maddelerinin sıra sayıları, Türkçe metinde bile, şimdi kullanmakta olduğumuz rakamlarla gösterilmiştir. (Çok sonraki yayınlarda bu madde sayıları değiştirilip çoğaltılmıştır.)

Bibliothèque Nationale'deki yer numarası (Petit in-4° Lg 6. 67-68) olan, Müteferrika'dan tam 114 yıl önce Paris'te basılmış bulunan bu Türkçe-Fransızca kitap nasıl bulundu?

1950 yılında, yeni kurulan Ankara Milli Kütüphanesinin ilk iki uzmanından biriyken, Hükümetçe, Fransa'ya kütüphanecilik, özellikle dokümantasyon yüksek öğrenimine gönderilmiştim. Sabahları Fransa Devlet Dokümantasyon Teknikleri Enstitüsüne, öğleden sonraları Paris Yüksek Kütüphanecilik Okuluna, geceleri de Alliance Française'in yabancılar için düzenlediği yüksek dil kurslarına devam ederdim. Yaz aylarını da boş geçirmemek için, ya Sorbonne Üniversitesinin Civilisation Française denilen Fransız Uygarlığı kurlarını ya da Fransa Devlet Arşivlerinde düzenlenen Uluslararası Arşivcilik kurlarını izlerdim. Amacım, tam bir dokümantalist olarak yurda dönmektir.

Artık 1952 yılı sonlarına gelmiştik. Dokümantasyon Enstitüsünü bitirebilmek için bir (mémoire/muhtıra) hazırlamam gerekiyordu. Fransa'da basılmış Türkler ve Türkiye ile ilgili Fransızca belgeleri kapsayan bir dokümantografya hazırlığına başlamıştım. Bunun için Paris'teki 40-50 kadar kitaplığı bir bir dolaşıp bizimle ilgili kitapları, broşürleri, haritaları, fotoğrafları ve öteki belgeleri yer numaralarıyla birlikte saptayıp bunları

237 daktilo sayfası tutan bir tez halinde Enstitüye sundum. İşte, Paris Ulusal Kitaplığında bu konuda incelemeler yaptığım sırada, kataloglarda bu kitabın fişini görünce şaşırıp kaldım. Basım tarihi 1615, basılış yeri Paris, basımevi sahibi pek ünlü bir basımcı (Estienne Paulin). 24 yapraklık küçük bir kitap. Yurda dönerken hemen bir mikrofilmini edindim. Ancak, hemen incelemek fırsatını bulamamıştım. Ama kimi konuşmalarında, konferanslarımda, yazılarımda, kaleme aldığım ansiklopedi maddelerinde “Fransa Kralı ile Osmanlı Padişahı arasında imzalanan bir ticaret antlaşmasının metni, 1615’te Paris’te basılmıştır” biçiminde kısaca sözünü etmiştim. Bu ufak not, daha sonra basın-yayın tarihimizle ilgili tez ve doktora hazırlayanlardan hiçbirinin dikkatini çekmedi.

Fransa Kralı Henri IV adına ve hesabına bunca önemli bir antlaşma koparabilen, daha sonra bunu Paris’te bir kitap halinde bastırıp Osmanlı Sultanı Ahmet I’e sunan bu Comte de Brèves kimdir? Onun hakkında kaynaklarda çok çelişkili bilgiler var. En iyisi, Fransızca “Larousse”un çevirisi olan “Meydan-Larousse” ansiklopedisine bakmak. Bu kitabın 2. cildinin (1972) 570. sayfasında, Comte de Brèves üstüne şu bilgiler var: “François Savary, marquis de Maulevrier, Fransız diplomatı (1560-Paris 1628). Henri IV saltanatının en seçkin elçisi. 1591’den 1606’ya kadar İstanbul’da büyükelçi olarak görev aldı. 1606’da kapitülasyonları yeniletti. Berberî devletlerinin büyük sayıdaki Hıristiyan tutsaklarını hürriyete kavuşturmak suretiyle ün yaptı. 1608’de Roma büyükelçiliğinde bulundu. Doğudan, bugün hepsi Milli Kütüphane’de bulunan yüzden fazla Türkçe ve Farsça eser götürdü.”

Şu küçük notta bile birtakım büyük eksik ve yanlışlar var. İlk, doğum yeri belli değil. İstanbul’da elçiliğe başlayış tarihi, Ebüzziya’dan naklen Selim Nüzhet Gerçek’te, ondan naklen de Prof. Dr. Osman Ersoy’un “Türkiye’ye matbaanın girişi ve ilk basılan eserler” (1959) adlı doktora tezinde (s. 22) 1589 olarak gösterilmektedir. Arada iki yıllık bir fark var. Biz Fransız kaynağını temel olarak ele alırsak, bu Comte de Brèves, üç padişah döneminde büyükelçilik yapmış oluyor: Murat III (saltanat dönemi 1574-1595), Mehmet III (saltanat dönemi 1595-1603), Ahmet I (saltanat dönemi 1603-1617). Tam 15 yıl sürekli olarak İstanbul’da büyükelçi kalmış, rahmetli tarihçimiz Reşad Ekrem Koçu da “Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar (1300-1920) ve Lozan Muahedesi, 24 Temmuz 1923” (1934) adlı kitabında bu kontun İstanbul’da 17 yıl elçilik yaptığını yazar. Hangisi doğru? bilemem. Kapitülasyonların yenilenmesi, elimizdeki kitaba göre, 1606 değil, 1604 yılında olmuştur. Ama, aynı elçi, bundan önce Fransa

ile dördüncü kapitülasyon antlaşmasını da 25 Şubat 1597 tarihinde (H. 1005) İstanbul'da Sultan Mehmet III'ten Kral Henri IV adına koparabilmişti. Uzun süren elçiliği sırasında Osmanlı İmparatorluğu halkının dilini, halkbilimini, edebiyat ve kültürünü öğrenmişti.

Fransız "Constellation" dergisinden naklen "Bütün dünya" yıllığında (1965, s. 54-56) yayınlanan Fransız yazarı Gabriel Aminyon'un "Türkiye'ye gelen ilk Fransız sefirleri" başlıklı yazısından öğrendiğimize göre, Kont Savary de Brèves, İstanbul'a elçi atanınca André du Ryer'yi de birlikte getirmişti. Ryer'nin baba ocağı olan La Garde şatosu, Savary'lerin malikânesine komşuydu. Bir diplomatın yanında, sihirli ülkelere gitmek, daha yetişmekte olan bir genç için, ne bulunmaz bir fırsattı!

Savary de Brèves de bu mesleğe, amcasının yanında başlamıştı. Kral Henri III, Jacques de Savary Lancosme'ı İstanbul'a elçi olarak gönderdiğinde, o da yanındaydı. Amcası görev başında ölünce, Savary de Brèves, bunu Fransız sarayına bildirdi, onun yerine atanmasını istedi. Bir temsilci olarak vekâlet etmesi için emir geldi. Buna kızarak, ailesinden hiç kimsenin böyle küçük bir görev görmediğini, kendisine tevdi edilen büyük sırlarla hemen Fransa'ya döneceğini bildirdi. Bunun üzerine, hemen elçilik emri geldi.

Babiâli'ye gönderilen elçiler içinde Doğu dillerini bilen tek elçi, belki de o olmuştur. Padişahla vezirleri, Fransa Kralının gönderdiği elçinin kitaplığını hep Türkçe ve Farsça kitaplarla doldurduğunu, Farsça şiirler okuduğunu, konuşmalarına Arapça atasözleri ve deyimler kattığını gördükçe, çok memnun oluyorlardı. Çünkü o zamana dek gelen elçiler, bir Doğu edebiyatı bulunduğunu bilmedikleri gibi, tüm Müslümanları şiddetle yönetilmeye layık barbar olarak görüyorlardı.

Bu yeni elçi, Babiâli ile olan gündelik temaslarında onların öylesine güvenlerini kazandı ki, üzerlerinde büyük bir etki sahibi oldu. Padişah bile onun hatırını kıramıyordu. Henri IV kral olmak için savaşırken, büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Savary'nin hatırı için padişah, Marsilyalıları bir ferman göndererek, derhal krala boyun eğmelerini, yoksa onların bütün gemilerini yakalayıp yakacağını, hepsini tutsak alarak İstanbul'da köleliğe mahkûm edeceğini bildirdi. Buyruğunu hemen yerine getirdiler. Kral Henri IV de böylece Provans (Güney Fransa) bölgesini ele geçirdi.

İşte André du Ryer, böyle bir hocanın elinde yetişti. Çok geçmeden çevirmenlik yapacak denli Arapça öğrendi. Elçisinin ona gereksinmesi olmadığından, boş zamanlarından yararlanarak Türk diliyle edebiyatına çalışmaya başladı. Birkaç yılda bir dilbilgisi kitabıyla bir sözlük hazırladı.

Kuşkusuz bunlar, Türkçe üzerine Fransızca yazılan ilk yapıtlardı. Ondan sonra Kuran'ın çevirisine başladı. Farsça şiirlere âşıktı. Sadî'nin kitaplarıyla başbaşa, çok zevkli dakikalar geçiriyordu. Ne yazık ki, 1605 (!) yılının bir mayıs günü, sevgili elçisi bavullarını toplayarak çıkıp gitti. O günden sonra Sultan ile Kralın gönderdiği elçiler arasındaki dostluk kararı. Boyuna elçi değişiyordu... Bunların hepsi de Türkçe bilmeyen, Doğu kültüründen bir şey anlamayan, Batı kültürü ve gelenekleriyle övünen, kendini beğenmiş kişilerdi. Boyuna gaf üstüne gaf yapıyorlardı. Du Ryer, yaldızlı hülyalarından ayrılarak, bir çevirmen olduğunu hatırlatmak zorunda kaldı. Artık acı sözler söylemek zorundaydı.

Elçinin biri, itimatnamesini verirken, Padişahın önünde diz çökmek istemedi. Bir başkası, denizde Kaptan-ı Deryanın donanmasıyla karşılaşınca, onun selamına karşılık vermeye tenezzül etmedi. Bir üçüncüsü, Yedikule zindanlarında yatan bir Lehlinin kaçmasına yardım etti. Buna son derece kızan Kaymakam bu sefer onu tutup zindana attırdı. 4 ay zindanda kaldı, çıkmak için 15.000 kuruş ödedi.

Bu gibi olaylar, zavallı çevirmeni çok güç durumlara düşürüyordu. Adeta örsle çekiç arasında kalıyor, şefinin şikayetlerini Padişaha bildirirken, onun öfkesine sessizce katlanıyordu. Sultan, bir gün o denli kızdı ki, bütün elçilik memurlarını cezalandırdı. Du Ryer, sarayın gözünden düşmeyen tek Fransızdı.

Bu elçilerin bütün kusurları, Türkçe bilmemeleri idi. Türkçe bilmiş olsalardı, Sultanın, vezirlerin töre ve geleneklerini, düşünüş biçimlerini anlayarak ona göre davranırlardı. Fransa Kralının bu konuda kabahati büyüktü. Elçilerin ödeneklerini göndermiyordu. Bu yüzden, elçilerini hep varlıklı soylular arasından seçiyordu. *İstanbul'daki elçilerin, Marsilyalı tüccarlardan % 2 hisse almalarını şart koşmuştu.* Marsilyalı tüccarlar, buna bazen uyarlar, bazen de uymazlardı. Bu yüzden elçiler de borçlanmak zorunda kalırlardı. XVIII. yüzyıla dek bu, böylece sürüp gitti...

Césy 1614 yılında İstanbul'a atanıncaya değin, elçilerin kendi masraflarını görmeleri âdetti. Yalnız Marsilyalı tüccarlardan % 2 bir kazanç alırlardı. Bu işten sıyrılmaya çalışan tüccarlar, Césy ile bir anlaşma yaptılar. % 2 yerine, ona yılda 16.000 lira vereceklerdi. İlk yıl bu parayı ona peşin ödedikleri gibi, birçok da armağan getirdiler. Ancak, ondan sonraki yıllarda on para vermediler. Bu yüzden parasız kalan Césy'nin başvurmadığı yol kalmadı.

Bir ara Halep'te bir çiftlik satın aldı. Bunun büyük bir kâr getireceğini umuyordu. Oysa, bu çiftlik başına belâ kesildi. Marsilyalı ve Türk

tüccarlara olan borçları yetmiyormuş gibi, üstelik hazineye de borçlandı. Bu sefer ülkesine, “Mücevherlerime, gümüşlerime dek her şeyimi rehine koydum, borçlarımın faizlerin bile ödeyemedim” diye sızlanan mektuplar yağdırmaya başladı. Fransa Kralı da onu geri çağırarak, yerine Marcheville Kontunu yolladı.

Marcheville’in ilk görevi, onun borçlarını ödemektir. Ama o bu paraları kendine harcadı. Padişah da borçlarından ötürü Césy’nin İstanbul’dan ayrılmasına izin vermedi. Şimdi elçiler ikilemişti. Birinin resmi sıfatı yoktu, öteki de henüz itimatnamesini verememişti; çünkü Sultan İstanbul’dan uzak bir sayfiyede bulunuyordu.

Bu yüzden iki elçi arasında bir savaşım başladı. Marcheville adam tutarak rakibinin camlarını, çerçevelerini, kapılarını kırdırdı. Bu yetmiyormuş gibi, Türklere de sataşmaya başladı. Bir gün yoldan geçerken, ona yol açmadıklarını bahane ederek yeniçerilerin üzerine kılıçla saldırdı. Başka bir gün Kaymakama hakaret etti, onu boğdurmak için emir aldığını söyledi. Kaymakam da öfkelenerek onun gözünü korkutmak için elçiliğin bir bölümünü ateşe verdi.

Türklerin saygı gösterdikleri tek Fransız, Du Ryer idi. O, iki elçinin arasını bulmaya çalışıyor, onlarsa onu Padişahın tarafını tutmakla suçluyorlardı. En sonunda Padişah, durumun gülünçlüğünü anlatmak üzere, Du Ryer’i Paris’e gönderdi.

Du Ryer, 1632 Haziranının sonlarına doğru, Paris’e hareket etti. Oraya varınca, İstanbul’daki Fransız elçilerinin durumunu anlatan bir rapor hazırladı. Bu raporda, parasız kaldıkları için bu duruma düştüklerini de belirtiyordu. Bu rapor, Richelieu’nün hoşuna gitmemekle birlikte, etkisiz de kalmadı. Kral, Césy’nin alacaklılarını susturacak kimi önlemler aldı.

Du Ryer’nin bir daha İstanbul’a dönmediği tahmin ediliyor. Çünkü orduya girip birçok yararlık gösterdi. Kralın soyluları arasında yer aldı. Yaşamının sonuna doğru La Garde şatosuna çekildi, orada çok yaşlı olarak öldü.

Césy’ye gelince, daha sekiz yıl İstanbul’da kaldı. Padişah, Marcheville’in münasebetsizliklerine dayanamayarak onu yakalatıp sınır dışı edince, Fransa Kralı, Jean de la Haye Venteley adında yeni bir elçi gönderdi. Césy’yi ölü ya da diri olarak göndermek için emir almıştı. 31 Ocak 1640 tarihinde sessiz-sadasız İstanbul’a geldi, doğru elçilik binasına gitti. Herkes uykudayken, Césy’yi yatağından çekip çıkardı; ilk hareket eden gemiyle Fransa’ya yolladı.

Bütün bunlardan çıkan en önemli sonuç, neden Fransız elçilerinin kapitülasyon antlaşmalarında Fransız gemicilerine ve tüccarlarına daima ayrıcalıklar koparmaya çalıştıklarının artık açığa çıkmış olmasıdır: Çünkü aylıkları ve ödenekleri yoktu, Marsilyalı tüccarlardan % 2 pay alıyorlardı! İşte 1604 tarihli kapitülasyon antlaşması da bunu ispatlayan belgelerden biridir.

Prof. Osman Ersoy, yukarıda adı geçen kitabında, “İorga tarafından seyyah Otavio Sapiencia’ya atfen bildirildiğine göre, de Brèves, Paris’e dönerken beraberinde Türk hocalar götürmüş ve onların yardımı ile Paris’te bir matbaa kurmuştur” diyor ve hemen şunu ekliyor: “Bu konuda Biographie Universelle’de yazılanlar belki de daha doğrudur” diyerek Fransızca bir paragraf veriyor. Biz bunu Türkçeye şöyle çevirebiliriz: “Doğudan yüz cildi aşkın Türkçe ve Farsça kitap götürdü, bunlar bugün Bibliothèque Nationale’de bulunmaktadır. Roma’da en usta sanatçılara hakkettirdiği Doğu harfleriyle bu kentte ve Paris’te Doğu dillerinde çeşitli kitaplar bastırdı.” Böylece, bu Arap harflerinin kontun İstanbul elçiliği sırasında değil de, Roma elçiliği yıllarında Roma’da döktürüldüğü, kitapların İstanbul’da basılmayıp Roma ve Paris’te basılmış olmasından da anlaşılmalıdır³.

Paris’te Yüksek Kütüphanecilik Okulundaki hocalarımdan Robert Brun’un “Le Livre Français” (Fransız kitabı, Paris 1948, s. 81) adlı kitabında Comte de Brèves için şunlar yazılıdır: “Ünlü selefleriyle rekabeti düşünmeden, XVII. yüzyılın kimi basımevi sahipleri, saygıdeğer bir düzeye yükseldiler. Burada ilk safta Antoine Vitré adını anmak uygun olur, kendi çağında Fransa’nın görmüş olduğu en iyi basımcı (typographe) olarak

³ Gazeteci-yazar Alpay Kabacalı, bu araştırma yapıldıktan sonra, şu kitaba dikkatimi çekti:

VITU, Auguste.-*Histoire de la typographie*. 4. éd.-Paris, Librairie Ch. Delagrave, tarihsiz (XIX. yy.in son çeyreği ?). 8, 171 p., illustré.

Kitabın 156. sayfasında, “Özel, hayali ve gizli basımevleri” başlığı altında, “Bay Savary de Brèves’in basımevi. Paris 1615” maddesi yer almaktadır. Bu maddenin çevirisi şöyle:

“Pek Dindar Kralın Babiâli nezdindeki büyükelçisi olan Bay de Brèves, İstanbul’da Arap, Türk, Süryani vb. harfleri döktürdü. Daha sonra kendisi Roma’ya (büyükelçi olarak) gönderildi; orada Arapça eserler bastırdı. Paris’e dönerken, Roma’dan Paulin adında bir matbaacı getirdi; (bu adam) *Henri IV ile Sultan Ahmed mabeyninde münakid olan ahidname’yi* Fransızca ve Türkçe olarak bastı (tabetti). *Typographia Savardiana* adını taşıyan bu özel basımevinden önemli bazı eserler çıktı.”

Demek oluyor ki, Büyükelçi Savary de Brèves’in Arap ve Türk harflerini İstanbul’da mı, yoksa Roma’da mı döktürdüğü sorunu henüz çözümlenmiş değildir.

sayılmıştır. İstanbul Elçisi François Savary de Brèves, onu 1615'te, Guillaume Le Bé'nin hakkettiği Doğu harflerinin kullanıldığı özel bir basımevinin başına getirmişti. 1628'den 1654'e değin, kendini Le Jay'nin "Bible polyglotte" (Çok-dilli Kutsal kitap) adlı kitabının basımına verdi; in-folio boyunda olan bu kitap on cilt tutuyor, Paris'te Süryani harflerinin kullanıldığı ilk kitap oluyordu. Kralın basımcısıydı, daha sonra Fransa Ruhban Meclisinin basımcısı oldu. En sonunda, Sébastien Cramoisy onun yerine geçti..."

Aynı kitabın 175. sayfasında da Antoine Vitre üzerine şu ek bilgiler var: "1609'dan 1674'e değin Paris'te kitapçılık ve basımcılık yaptı. François Savary de Brèves, Le Bé'ye hakkettirdiği harflerle kurduğu Doğu Basımevinin yönetimini ona verdi. 1630 yılında Doğu dilleri için Kralın basımcısı olarak atandı. 1628'de basımına başlayıp 1645'te tamamladığı, on ciltlik, Le Jay'nin "Bible polyglotte" adlı kitabının basımıyla ün kazandı. Pek geniş bilgili bir adam olmamakla birlikte, kendi çağında, Fransa'nın gelmiş-geçmiş en usta basımcısı olarak sayıldı."

Biraz da şu Arap harflerini hakkeden, Fransa'da ünlü gravür sanatçıları ve harf dökümcüleri yetiştirmiş olan Le Bé ailesinden söz edelim. Bu ailenin en tanınmış üç kişinin de adları Guillaume'dur, bunlar I, II, III. Guillaume diye anılır (tıpkı krallar gibi). Bizi ilgilendiren I ve II. Guillaume Le Bé'dir. Hocam Robert Brun'un kitabının 170. sayfasında bu aile üzerine de kısaca bilgi bulunmaktadır: "I. Guillaume Le Bé, 1525'te Troyes'da doğdu, çıraklık dönemini 1545'ten 1550'ye değin Robert Estienne'in yanında geçirdi, daha sonra sanatında ustalaşmak üzere Venedik'e, Roma'ya gitti. Doğu harfleri, özellikle İbrani harfleri dökümünde uzmanlaştı. Mesleği süresince bunlardan on dört çeşit harf döktü. Plantin'e "Bible polyglotte"u için harfler sağladığı gibi, Le Roy ile Ballard'a da müzik notaları hâkketti. 1561'de Garamond'un ölümü üzerine, onun kurumundan gelen pek çok harf ve matris çeşitlerini topladı, bütün döküm araç ve gereçlerini bir araya getirdi. 1598 yılında öldü.

"Oğlu II. Guillaume Le Bé de kitapçı, basımcı ve harf dökümcüsüydü. 1600-1636 yılları arasında çalıştı. Moretus'un muhabiriydi."

Adı geçen Jean Moretus de Belçikalı bir basımcıdır. 1543-1610 yılları arasında Anvers'te yaşadı, çalıştı. Ünlü ressam Rubens onun portresini yapmıştır.

Bütün bu ayrıntılardan çıkarabileceğimiz sonuç şu olabilir: Comte de Brèves, her nedense, İstanbul elçisiyken değil de Roma elçisiyken orada çalışan yurttaşı II. Guillaume Le Bé'ye döktürdüğü Arap harfleriyle Paris'te

bir Doğu Dilleri Basımevi kurmuş, bunun başına ilkin Estienne Paulin'i, daha sonra Antoine Vitre'yi getirmiştir. İlk bastığı kitap ya da kitaplardan biri de elimizdeki Osmanlı-Fransız barış, ticaret ve kapitülasyon antlaşması olmuştur⁴.

III. ANTLAŞMANIN İÇERİĞİ

Bu kitapta neler var? 42 maddelik siyasi-diplomatik bir antlaşma metni. Oysa, başka kaynaklarda bu antlaşmanın 50 ya da 55 madde olduğu kayıtlı. Örnek: Osmanlı-Fransız antlaşmasının tam metnini değil de, ancak Osmanlı tarihi için gerekli olabilecek kadar bir metin özeti verebilen Reşad Ekrem Koçu, yukarıda adı geçen kitabında (ss. 420-425) bunun 55 madde olduğunu yazar. "Tercüman-i hakikat" gazetesi yayımı olan 5 ciltlik "Mecmua-i muahedat"ta (Antlaşmalar derlemesi'nde, 1294/1878-79), metni şöyle dursun, adı bile anılmamaktadır. Baron de Testa'nın "Osmanlı antlaşmaları derlemesi"nde (10 cilt, 1854-1901) 50 madde olarak yalnızca Fransızca metni verildiği gibi, ondan naklen, Ermeni asıllı Osmanlı devlet adamı Gabriel Noradunkyan'ın (1852-?) Cumhuriyet döneminde yerleştiği Paris'te bastırıldığı "Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman" (Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası antlaşmaları derlemesi) adlı kitabında da aynı şey tekrarlanır. 100 milyon kadar Osmanlı belgesinin saklandığı İstanbul'daki Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğünde bu antlaşmanın Türkçe metni ya da Fransızca çevirisine bugüne değin rastlanmamıştır, ama ileride işlenmemiş, daha gözden geçirilmemiş belgeler arasında bulunabilir. Topkapı Sarayı Arşiv ve Kitaplığından bir cevap alamadım. Sultan Abdülhamit II tarafından Topkapı'dan Yıldız Sarayına götürülen, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün emriyle oradan İstanbul Üniversitesi Merkez Kitaplığına devredilen kitap ve belgeler arasında da bu dokümana rastlanmıyor. Ancak, antlaşmayı imzalayan Sultan Ahmet I'in

⁴ Antlaşma kitabı, on yıl sonra, 1625'te Paris'te P. Gaultier yayınevince de yayımlanmıştır; bunun Bibliothèque Nationale'deki yer numarası: Lg⁶. 67-A. Daha sonra, François Savary de Brèves'in Paris'te öldüğü 1628 yılında; onun Yunanistan, Kudüs, Mısır, Tunus ve Cezayir'e (bunlar hep Osmanlı topraklarıdır) yapmış olduğu gezilerle ilgili notlarının ve üç söylevinin basıldığı beş bölümlük kitabının bir bölümü de yine bu antlaşmaya ayrılmıştır; kitabın Bibliothèque Nationale'deki yer numaraları şunlardır: G. 5555; Rés. G. 1267. Söylevler de Türk-Fransız dostluğuna, bu dostluğun Hıristiyanlığa getirdiği yararlarla ilişkindir. Antlaşmanın tarihsiz bir basımı da vardır; bunun Bibliothèque Nationale'deki yer numaraları da şöyledir: Lg⁶. 68(1); J. 3406(2); Rés. Z. Fontanieu. 227.

sağlığında bu belge kitap haline getirilip kendisine sunulduğuna göre, metnin esas 42 maddeden oluştuğuna güvenebiliriz. Bunu 50 ya da 55 madde diye gösteren yazarların kaynağı, Comte de Saint-Priest'in anıları olabilir. Esad Fuad Tugay'ın Türk Tarih Kurumu'na başısladığı kitaplar arasında bulunan bu anıların başlığı şu: "Mémoires sur l'Ambassade de France en Turquie et sur le commerce des français dans le Levant par M. le Comte de Saint-Priest, suivis du texte des traductions originales des Capitulations et des Traités conclus avec la Sublime porte ottomane" (Paris, Ernest Leroux, éditeur, libraire de la Société Asiatique de l'Ecole des Langues orientales vivantes., 1877). Nitekim, kitabın 415-430. sayfalarında yer alan antlaşma metni 55 maddeyi içermektedir. Metinler karşılaştırıldığında, kimi maddelerin parçalanıp birkaç madde haline getirildiği, kimi maddelerin de birleştirildiği görülmektedir; yoksa, her iki metin de birbirinin aynıdır.

Metnin sonunda, Comte de Saint-Priest, 430. sayfanın altına şöyle bir not koymuş: "Ces capitulations ont été publiées en 1615 à Paris, en turc et en français"/Bu kapitülasyonlar, 1615'te Paris'te Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmıştır. Daha sonra kitabın Fransızca başlığı ile basımevi adı verilmiştir. Demek oluyor ki, en geç, 1877 yılında, bu kitabın Paris'te 1615'te Türkçe-Fransızca olarak yayımlandığı biliniyordu! Ama, hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir.

Gene o nottan öğrendiğimize göre, antlaşmanın Fransızca metni, en erken, 1621 yılında Paris'te basılmış olan J. de Lavardin'in "Histoire de Georges Castriot" adlı kitabının sonunda, Faret tarafından bir ek biçiminde verilmiştir. Ayrıca, bu metin, 1630'da Paris'te yayımlanmış olan "Relation des voyages de M. de Brèves/Bay de Brèves'in gezilerinin öyküsü" adlı kitapta da bulunmaktadır. Comte de Saint-Priest, Faret metnini esas aldığını, ancak bunun kimi bölümlerini 1615 basımına göre tamamladığını söylüyor; metnin sonunda, Comte de Brèves'in "Notes sur quelques articles du précédent traicté/Bu antlaşmanın kimi maddeleri üzerine notlar" başlıklı notlarını da ekliyor (ss. 430-438). Bu notlar da Comte de Brèves'in gezilerinin öyküsünü anlatan kitaba bir ek olarak yayımlanmıştır. En sonunda, Comte de Saint-Priest, kitabının XII. bölümünde (s. 439 vd.), Fransa Kralı Henri IV'ün Saint Germain'den Comte de Brèves'e yazdığı mektuplara yer vermektedir; bunların en eskisi 8 Mayıs 1597 tarihlidir.

Paris'te Carmes sokağında, Collège des Lombards'da (Imprimerie des Langues orientales, Arabique, Turquesque, Persique, etc.) da, yani Arapça, Türkçe, Farsça vb. gibi Doğu Dilleri Basımevinde, Estienne Paulin tarafından basılmış bulunan bu kitabın asıl Türkçe metnine gelince, kitabın

فرائض بادشاهی ایله آل عثمان بادشاهی بایسناک سعفند
اولان عهد نامه درکه ذکر اینور

ARTICLES

DV TRAITÉ FAIT EN L'ANNEE
Mil fix cens quatre; entre HENRI le Grand
Roy de France, & de Navarre,

Et Sultan Amat Empereur des Turcs.

Par l'entremise de Messire François Saury, Sei-
gneur de Breues, Conciliier du Roy en ses Con-
seil d'Etat & Priue, lors Ambassadeur pour la
Mauelté à la Porte dudit Empereur.

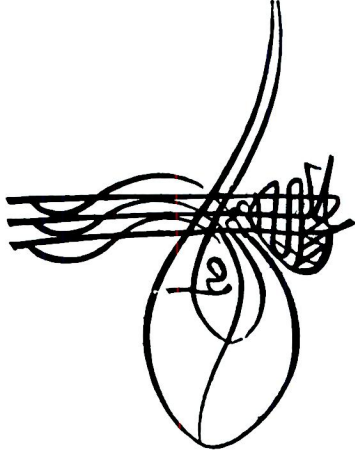

A P A R I S,

De l'Imprimerie des langues Orientales,
Arabique, Turqueſque, Perſique, &c.

Par Eſtienne Paulin, rue des Carmes, Collège des
Lombards. M.D.C.XV.

Fotokopi 1

L'Empereur Amat, filz de l'Empereur Mehemet,
touſiours victorieux.

نشان شریف عالیشان سامی سکان سلطانق و طغرای
غزای سحمان سکان خاتانی نغد بالعون البریانی

حکمی اولدرکه

Marque de la haute famille des Monarques Otto-
mans, avec la beauté, grandeur, & splendeur de la
quelle-tous des peüs ſont conquis & gouvernez.

Fotokopi 2

حضرت حق جل وعلی نازک علی بن عباسی در سرور
 انبیا علی و علی آله افضل الخلیفان معجزات کثیر
 البرکات ابابن که سلطان صنایع دلاطین و
 اساطین خواجه تاج بخش خسروان از نانشین روی
 زمین و شن سداب و امصار و بزرگ و امین و اربابان
 محرابین شریفین خادمی و قدس مبارک حاسی و طاکسی
 و دردم آلی و طمسور و ولایت یونس و سکوار و ولایت
 اطول و زفران و ایلالت عمادیه و ارباب عربستان و عمومًا
 کرمستان و شمشیر نظریاتش و ستان جان ستانمن ایله
 فتح و تسخیر و ایلان قارص کورجستان و درم و قسبو
 و تقیس و شیرازک جانلیونیک و قوی بر دوست قجاق
 اقلیم لرنیک و قدیس و ذوالقدریه و شهر زول و دیار بکر
 و طب و درم و طبلد و روض ورم و شام دار السلام زهمت
 و درم و ذوالخلافه بغداد و کوفه و بصره و کحسا و سواکن

A OY qui suis par les infinies
 graces du iulte, grand, &
 tourpuissant createur, &
 par l'abondance des mira-
 cles du chef de ses Prophe-
 tes, Empereur des victo-
 rieux Empereurs, distributeur des cou-
 ronnees aux plus grands Princes de la ter-
 re, seigneur des deux tres-sacrees, & tref-
 Augustes villes, Meque & Medine, Pro-
 tecteur & gouverneur de la sainte Jeru-
 salem, Seigneur de l'Europe, Asie, &
 Afrique, conquises avec nostre victorieux
 epee & epouuanteable lance; A l'ar-
 mouir des pais & Royaumes de la Grece,
 de Themiliar, de Boffena, de Seguevar,
 des pais & Royaumes de l'Asie, de la
 Natolie, de Caramanie, d'Imadic, d'Ae-
 gypte, & de tout le pais des Parthes, de
 Cars, des Georgiens, de la Porte de Fer,
 de Tiflis, de Siruan, & des pais du Prin-
 ce des Tartares nommez Cerim, & de
 la campagne nommee Delt Cipehac, de
 Chipre, de Zeulcaderie, de Cherefeul,
 de Diarbequier, d'Alep, de Rom, de
 Childer, d'Arzeron, de Damas, de
 Babylone demeure des Princes, de Ciou-
 fe, de Balera, d'Aegypte, de l'Arabie
 heu-

heureuse, d' Abs, d' Aden, de Thunis, la Goulette, Tripoli de Barbarie, de plusieurs autres pais, villes, & feigneuries, conquises avec nostre puissance Imperiale, seigneur des mers blanche, & noire, & de l' inexpugnable forteresse de Aigria, de tant d autres diuers pais, isles, destroits, passages, peuples, familles, generations, & de tant de cent milliers de victorieux gens de guerre qui reposent soubs l'obeissance & iustice de Moy, qui suis l'Empereur Amat, filz de l'empereur Mehemet, de l'empereur Amorat, de l'empereur Selim, de l'empereur Soliman, de l'empereur Selim, de l'empereur Baiafés, de l'empereur Mehemet, de l'empereur Amorat, &c. par la grace de Dieu recours des.

وضعا ومص و يمن وجيش وعدن ولايتلرينك ودار
الجهاد تونس ووطن الورد وطربلوس غرب وسائر ممالك
دار الكورين قوت فاهم حسره وانه وطوبوت باهين ملكو كانهز
اليه بعون الله الملك التصير قبضه ففتح وتسخين كوريلان
مدابن وانصار ورمالك ودارك شهريارى وارايك عزت
ذات ايجادارى وان ذكر قومه ذكرك وينجه ممالك وجزاير
ونسادر وبعبارك وقبائل وعساير وينجه يوزريك عساكر
نصرت سائق واكرى نام وقاعه استوار ووجرحصن حصين
نامدارك اراشاه معدلات يباهى وشهنشاه نصرت دستگهى
سلطان احمد خان ابن سلطان محمدخان ابن سلطان
مردخان ابن سلطان سليم خان ابن سلطان سليمان خان
ابن سلطان سليم خان ابن سلطان بليرى خان ابن سلطان
محمد خانر حضرت وقاب السالك القاب تعالستشاه من
شويب الايوبيك كمال فضلين حسابى اليه بالجهاد سلططين

شريف الانساب وداوى خواقين ارسل الاحساب اولان
ابواب عالنه الاعتام
1 افتخار الامراء العظام العسوية تختار الكبراء الفخار في
الملة السخية مصطلح جماهير الطائفة الصراية
ساحب اذال الحسة والوقار صاحب دلائل الجدد
والافتخار فوا نسبه اذ ساهي آرين ختمت عرفيد البحر
2 كصدد ذلك مقبل مقبولون دن ومدت كرا دادر دن
استانه سعادت سمان الجليك خذستند اولان قدوة اسراء
الملة السخية برة قلعة سنك مآكي وصنا على اولان
فوق خستقوا دارى نام معنبر الجيسى دركاه سعادت
دسكاهم كلوب عهد بيشين دورور بيزدن الى هذا
الحين آباء كرام واجداد عظام اسنان الله تعالى براهم بيم الله
فوا نسبه اذ ساهي سعادت اولان ذى معنى سلوب
سوى اذن دوسلوق كما كان سوى اولوق سوى الله

des grands Princes du monde, & refuge des
honorables Empereurs.

Au plus glorieux, magnanime, & grand
Seigneur de la creance de IESVS, elleu
entre les Princes de la nation du Meffie,
mediateur des differens qui suruiennent en-
tre le peuple Chrestien, Seigneur de Gran-
deur, Maiefté, & richesses, glorieufe guide
de plus grands HENRI IIII. Em-
pereur de France, Que la fin de ses iours soit
heureufe.

2 Ayant nostre Alteffe este priez du fieur
de Breues au nom de l'Empeur de France
fon Seigneur, comme fon Confeiller d'estat,
& fon Ambassadeur ordinaire à nostre Porte
de trouner bon, que les traitéz de paix, &
capitalations, qui sont de longue memoire
entre nostre Empire, & celui de foudict
Sci.

Seigneur, fussent renouellées, & iurees de
notre Altesse, sous cette consideration,
pour l'inclination que nous auons à conser-
uer cette ancienne amitié, auons commandé
que ceste capitulation soit e'crite de la re-
neur qui s'ensuit.

A S C A V O I R.

3 Que les Ambassadeurs, qui seront enuo-
iez de la part de sa Maïeste à nostre Porte, les
Consulz qui seront nommez d'elle pour re-
sider par noz haures, & portz, les marchans
ses subiectz, qui vont, & viennent par iceux,
ne soient inquietez en aucune façon, que ce
soit, ains au contraire receuz, & honorez,
auec tout le soing qui se doit à la foy pu-
blique. Voulons de plus, qu'ouure l'obserua-
tion de ceste nostre Capitulation, celle
qui fut faicte, & accordée par nostre
deffunt pere l'empereur Mehemet, heu-
reux en sa vie, & martyr en sa mort, soit
inuiolablement obseruee, & de bouane
foy.

4 Que des Venitiens, & Anglois en la-
les

فرانسه ادا شاهانك قصورای اسال واقصای سابق الباسل

اولوب

3 بوندن اقام فرانسه ادا شاهانك البجیلرینه قونسلو

سالمیرینه قونسلرینه ویا حورینه و سایرین علیالبنه دخل

وتعترض اولوب ظل معدلت اتمانر و آسود حال

ومرقة السال اولالردیوسعید الحیات شهید الحیات من حور

ومعغوریلانمن سلطان محمد خان علیه الرحمة والرحمة انك

رسان سعادت بقونسلرینك عهد نامه هابون دیولوب

خالصیریه سلطنت اوازرك خلافت جناب جلالت سامنر

مستل ولعاهه اسکون مجده عهد نامه هابون

رجاوالتماس اولغفن بن داخی قونسلر قونبول اسوب عهد

نامه هابون معدلت عنواقی عنایت اوزراقی قلوب قورمان

قصاصیریا قونر و حمله

4 صادر اولدكده نیدكیولونكین لورون مساعدا

خوبی و برتعالی و بقادران تاخر لری و جمعیله و تقوی و طیبانیه
و طهوریتین و در ذوق ذینک و الجماله و ازانسه با ازانسه هتک قدسی
دوستلغی مستند عاسجیه نامی و مستغنی الیه ممالک
نخر و نیمه کلوب کیمکه و نصبت و بریلا نذر ازانسه هوزن
جمعه یوریه و کیمکه ازانسه من بعد دخی کا کان اول سوال اوزن
قالیون لری و کیم لری الیه ککند و االوزن کلوب کیدوب
فرانسه ادا شاهی سنجاغی نصیب ایدوب زید لرده فرانسه
قونسلوسلورینه سراجعت الیه لر ادا کیمکه االوزن طر قندن
باعث اس و فلاح اولان صلح و صلاحه مغایر بر وضع
صا و اولیه بو جانبدن دخی شرایط عهد و اسان علی ما کان
رعایت اولنه و فرانسه پله شامک رعایا سندن اوز کیمکه
دوستلق اوزن اولان نصاری کیمکک رعایا سندن اس
و امانله قدس شریف زیارتنه کلوب کیدنلم و قیاسه نام
کلیساده مستکن اولان ره بانلم و دخل و تقض اولنسه

les Espagnols, Portugais, Catalans, Ragulois,
Geneuois, Anconitains, Florentins, & gene-
ralement toutes autres nations quelles qu'elles
soient, puissent librement venir, traffiquer par nos
pays, soubz l'aueu & feureté de la barriere de Frâ-
nce, la quelle ilz porteront come leur sauuegarde,
& de celle façon ilz pourront aller & venir traffi-
quer par les lieux de nostre Empire comme ilz
y font venuz d'ancieneté obeissant aux Cōsulz
François, qui resident & demeurent par nos
haures, & elchesles. Voulons & entendons qu'en
viant ainly, ilz puissent traffiquer avec leurs vai-
seaux, & gallions sans estre inquietez, & ce seu-
lement tant que le dict Empereur de France,
conferuera nostre amitie, & ne contraiendra
à celle qu'il nous a promis. Voulons & coman-
dons aulli que les lubiectz dudict Empereur de
France, & ceux des Princes ses amis, allies, & cō-
federetz, puissent soubz son aueu, & protection,
venir librement visiter les sainctz lieux de Ierusa-
lem, sans qu'il leur soit fait ou dōné aucun em-
pechēment. De plus pour l'honneur & amitie
d'iceluy Empereur, nous voulons que les Reli-
gieux qui demeurent en Ierusalē, & seruent l'Eglise
de Coumme (cest à dire le sainct Sepulchre de
nostre Seigneur Iesus-Christ) y puissent demeu-
rer, aller & venir seurement, & sans aucun trouble
& desfourbier, & y soient bien receuz, protegez,
aydez, & fecouruz en la consideration susdicte.

De

- 5 ووند يكلو وانگلتن لوردون ما حدا مستقل
المجلمرى اوليان جهله حىرى تجار يارنقى فرانسه
سنگانغى التنا حىرى تجار سكر دن فرانسه لو عهد نامه
سینه الحان وانمود ريون بعد انگلتن ليحيه طرفندن
دخل زعفرى اوليه
- 6 و بو خصوص ايجون الشوعهد نامه هاونمه مغار
مقدم و موشى بطريقه اس شريف اولدان لوردوسه بو عهد
نامه هاونموجى عى اوليه
- 7 فرانسه لور حقان صادرا وان شرط وقود انلر
حقان دى اجرا اوليه و فرانسه بادشاهى اوللورد
يهدن اسناه سعا دتمله و سلق اوزن اولوب و سلقه
خال وورد و سعلرى اولمعه سوموم و مغفوره جگر
سلطان سليم خان طاب تره زمانتک منع اولانس
تساعدن نيه ورشده نيه و مختيان و يرله و و سکر

3 De rechef nous voulons & comandons, que depuis les Venitiens, & Anglois en là, toutes les autres nations alienees de nostre grand Portre, lesquelles n'y tiennent Ambassadeur, voulans traffiquer par noz pais, elles ayent d'y venir suobz la banniere & protection de France, sans que iamaïs l'Ambassadeur d'Angleterre, ou autres ayent de sen empêcher, suobz couleur que ceste condition à este inferée dans les Capitulations donnees de noz peres, apres qu'elles auroient este redigees par ecript.

6 Voulons & ordonnons que toutes permissions, qui se trouveront auoir esté donnees, ou qui se pourroient donner cy apres par surprise, ou meïgarde contraires à l'article precedent, soient de nul effect & valeur, ains que ceste capitulation soit inuolablement gardee, & entretenue.

7 Item permettons aux marchands François en consideration de la bonne & parfaite amitié, que leur Prince conserue avec nostre Portre, d'enleuer des cuirs, cordoans, cires, cottons, cottons filz, iagot que ce soient marchandises prohibees & defendues d'enleuer, ratiiffons la permission que nostre bisaiéul Sultan Selim, & nostre defunct pere Sultan Mehemet en ont donnee. Nous voulons ausſy que ce qui est porté par

مهاجرون ویرایش امس حال آستانه سعادت من اولان کال
اخلاص و اختصا صلونه بنا موصوم و مغفورا با لم
طلب نراه زمانه منوعان دن اقباله بال موی کون
ویریلوب موفور مانع اولیه دیوعه دانه و قدا اولسا
عین بر دخی کا کان مقدر طوباس

8 وولانلردن آدملری تجاری ممالک نخر و سه
کتورده کلری غر وشدن اولدن رسم النامعاه خالادخی
طلب اولنیه و غر و شلری اقله ایاک رزد یوزنیه دار لر

وضو بخانه اسلری دخل ایسه
9 وقرانسه تجار دن بعضی حربی کیلرینه کیر ورت
کند و طاللان تجارت اولدن لکن حربی کیان بولد
کزد یوکد طریقن اسیر و اسباب لرین کوفت ایماک شیخ
شریفه مخالف اولغین مادا ککه کند و طاللان تجارت
اولدن اولوب غورسان کیمسندنه فساد اولدن اولیه لبر لول

par cette nostre capitulation, en faueur, & pour la
seureté des François, soit encores dict & enten-
du en faueur des nations estrangeres, qui vien-
nent par noz pais, terres, & seigneuries souz
la banniere de France, la quelle banniere elles
porteront & arboreront, pour leur seureté,
& marque de leur protection, comme dit est
cy dessus.

8 Que les monnoyes qui ilz apportent par les
lieux de nostre empire, ne puissent estre prises
de noz treforiers, ni de noz monnoyeurs soubz
pretexte & couleur de les vouloir conuenir en
monnoye Ottomane, & ne voulons pareillemét
qu'il se puisse pretendre aucun droit sur ni a
cause d'icelles.

9 Et parce qu'aucuns subiectz de la France na
uigent sur vaisseaux appartenans à noz ennemis,
& y chargent de leurs marchandises, & estans
rencontrez ilz font faicts le plus souuent escla-
ues, & leurs marchântes prises. Pour cette cause
nous comâdons & voulons que d'icy en auant
ilz ne puissent estre pris souz ce pretexte, ni
leurs facultez cõsiques. Ils ne sont trouuez sur
vaisseaux de cours. Voulons, & comâdons que
ceux qui ont este faicts esclaves de ceste façon,
soient mis en pleine liberté, & leurs hardes, &
mar-

جهانہ اللہ اسپالموی گرفت وگند طری اسپالمیہ
 10 وفرنسہ لوردن بری سناک کمیسنہ حوی ولایتدن
 دخنن تحمیل ادوب بند حوی ولایت کیدر ایکن اهل
 المکم کیماری راست کلاد کلن دن دشمنه دخنین بلاد سنز
 دیو کمیسن گرفت وگند سن اسپالمیہ لری
 11 وڈینلردن بری ممالک اسلاتیہ دن دخنین آلوی
 کیدر کن گرفت اولد فده وفرنسہ لوردن کیمان اولان
 اجین اسپالمیہ
 12 وفرنسہ لوردن بری اهل اسلاد کیمیلردن
 اختیار لریله دخیج صانون الوی حوی ولایت
 الوی کقبوب کدد ولایت کیدر ایکن اهل اسلاد کیمیلری
 راست کلاد کلر دده دخنین بی اغندن صکرم کیمی بی گرفت
 واجتخان اولنلری اسپالمیہ لری تا کبی فرانسہ لوسیر
 دیو نرسه طلاق الوی اسپالمی ویریله وحر بی تجارتیانه

marchandises restituées sans aucun contredit.
 10 Défendons, que les vaisseaux François qui se-
 ront rencontrés chargés de victuailles prises es
 pais, & seignories de nos ennemis, puissent estre
 retenus, & confisqués, & le marchans & mari-
 niers saisis esclaves.

11 Défendons, qu'aux François qui se trou-
 ueront pris sur les vaisseaux de nos subiects, por-
 tans des viures à nos ennemis, encorés que nos
 dictés subiects, & vaisseaux en soient en peine, il
 soit fait ni donné aucune faictherie, ains enioi-
 gnons qu'ils soient relâchez, & mis en liberté sans
 aucune peine, ni punition.

12 Défendons, que les vaisseaux François, mar-
 chans, & mariners, qui se trouverôt chargés de
 bled achetés de nos dictés subiects puissent estre
 pris, & faictz esclaves, ni leurs vaisseaux confisquez
 encorés que ce soit chose prohibée, mais demeu-
 rerà seulement le bled confisqué. Voulons, & cō-
 mandons, que ceux, qui se trouveront par tout
 nostre Empire auoit esté faictz esclaves de ceste
 façon, soient mis en liberté, & que leurs vaisseaux
 leur soient restitués. Que les marchandises, qui
 seront chargées à Nollis sur vaisseaux François
 appartenantes aux ennemis de nostre Porte, ne
 puissent estre prises sous couleur qu'elles sont
 de nos dictés ennemis, puis qu'ainfy est nostre
 vouloir. Que les marchandises, qui seront ap-
 portées des marchans François en nos hautes
 &

سنى ادا لون اباهه بونلر كى كىلمونه ستاع بوكلندى كلرن تان ستاع
حويسكلندى روى فرانسى لورور تخيمان اوليه وشارالنه
فرانسى باشا هابك رضاسى اوزن تاجرى و لاندلار دن
كوزر دكلرى والوب كك كلرى ستا طرلر دن قديم دن نه
بجياه طوتىلوب كىرك الوكديسه كىرو اول سوال اوزن
الوب زياهه فياهه طوتيه وبع ايجون اخراج اولان
ستا عدان ماعدن آخى اسكله ايلتك اسكد كلرى
ستا طرلر دن كىرك طلب ايلدى لور و اخركلا به ايلتكه
مانع اولدى لور
13 وحادث اولان قضاييه ورفعت و بلج پسان قول
رسى و اوجوز ائجه دن زياهه سلا تانك رسى طلب
اولنصيه
14 جبر غروب قورساللرى ليمانلر نه وارده قورلن
وطابت اولوب باروت و قورمون و بلكن وسا آرادنه

& ports, ou celles qu'ils enlèvent d'iceux, ne
soient subiectes à autres droicts & imposts,
que ceux qui sont de l'antienne collume.
Voulons & ordonnons, que les marchans Fran-
çois, & leurs vaisseaux qui viennent par nos
ports, & haures, ne soient obligez de payer
autre droict, que ceuy des marchandises
qu'ilz desbarqueront, & qu'ilz les puissent al-
ler vendre en quelle échelle ilz voudront, &
ou bon leur semblera sans aucun empêche-
ment.

13 Que les dictz François soient exempts de
l'impôt de Cassipelic, autrement nommé
l'Ayde des chairs. Comme aussi de celluy des
cuirs nommé Rest. Qu'ilz ne soient non-
plus recherchez de payer ceuy des buffles,
nommé Bas. Qu'ilz soient aussi exempts de
payer aucune choise aux gardes de nos ports
& peages. Qu'à la sortie de leurs vaisseaux
ilz ne puissent estre forcez de payer plus de
trois elcuiz, sous le nom de bon & heureux
voyage.

14 Et d'autant que les corsaires de Barbarie
allans par les ports & haures de la France, y
sont receuz, secouruz, & aydez à leur besoing
de poudres, plomb, & autres choses necessai-
res à leur navigation, & neantmoins trou-
uans

سرحور بار طراب مرآة زانانك و بولان حك سرينك
مضروف كا كان مشق زاولا و بولايك موسي الهك سكرينك
مقبول هما بولايلا

15 وجر بورتونسه تابع امسوركور و فرس مختلرده
اجداد عظامم و بار طراب نزام زانانك فرناخه
لولوسرجان و بالن صيد ايلملوي ايجون حكلم و بولش
اولدن جاري اولان عادت اوزن اول مختلرده كا كار
بالق و مرجان صيد ايله لر خارجدن كسنده به دخل
ابتد و نيه

16 و ليجليري خنستان اولان تجملدري اولكلد و كي
اوزن نخا جدن و قضا بدن و ساير كاليق عرفه دن
معاف اولدلو

17 فرناخه لويه تابع كيلن تخمبل اولان ستاعدن
بعض ديسلر كدد و كيلريله حرم و بولايلا ايلدور

ports; & protefions de n'abandonner pour cela
l'amitie qui est entre noz Maiseltes Imperiales.
Approuvons & confirmons les commandemés
qui ont este donnez de nostre deffunct pere
pour ce luget.

15 Confentons & accordons, que les Fran-
çois nommez & aduouez de leur Prince, puis-
sent venir pecher du poisson, & corail au golle
de Stora Courcoury, dependant d'Alger, & en
tous autres lieux de noz costes de Barbarie, &
en particulier aux lieux de la iurisdiction de noz
Royaumes d'Alger & Thunis, sans qu'il leur
soit donne aucun trouble ni empeschement.
Confirmons toutes les permissions qui ont este
donnees par noz aieuls, & singulierement par
nostre deffunct pere touchant cette pecherie,
sans qu'elles soient subiectes à autre confirmatio
qu'à celle qui en a este faicte d'antienneté.

16 Voulons & nous plait que les interpretes
& truchemens qui seruent les Ambassadeurs
d'iceluy Empereur, soient francs & exempts de
payer tailles, impolts de chairs, & tous autres
subsidés quels qu'ils soient.

17 Que les marchans François, & ceux qui
traffiquent sabs leur baniere ayent à payer les
droits des Confulz sans aucune difficulté. Que
noz

D

- 18 قوتور دكتورى متاعدن الجليارية و قونسلوسلورى
 عايدا اولان ريسلورى و بالاچ ختلىرىن بقصور و بوروب
 غناد و تخالفت اليمه لى
 18 قونسلوسلورنىق بوى آسانقان و ياخود غىرى
 شناعت واقع اولورسه الجليارى و قونسلوسلورى
 اينلورى كوردوب فصل ايدوب ضابطلر يدان
 بوقردوخل و تعرض اليمه
 19 واقى ريزان احوالى ايخون نصيب المادكتورى قونسلو
 سلورلارن بعض كىسه لرد عوى ايندكلر زان كىدولرىن
 حبس ايدوب اولرىن مهورلوق تعدى ايمه لرد قونسلو
 سلورليه دعواسى اوللارك خصوصى استانه سعادت سان
 استماع اولنه و دكر اولان سواك خلافتنه مقدم و موسو
 اموشريف ابراز اولورسه استماع اوانيموب عهدنامه هامون
 موجدتجاهل اولنه

noz subiects qui traffiquent par les lieux, & pais de l'obeissance de noz ennemis soient obligez de payer les droicts de l'Ambassadeur & Consulz François, sans contradiction, jacoit qu'ils traffiquent avec leurs vaisseaux, ou autrement.

18 Que survenant quelque meurtre, ou autre inconuenient entre les marchans François, & negocians, les Ambassadeur & Consulz d'icelle nation puissent selon leurs loix & costumes en faire iustice, sans qu'aucun de nos officiers en preine aucune cognoissance ni iurisdiction.

19 Que les Consulz François qui sont establis par les lieux de nostre Empire pour prendre loing du repos & seureté d'iceux traffiquans, ne puissent pour quelque cause que ce soit, estre constituéz prisonniers, ni leurs maisons seellees & bullees; ains commandons que ceux qui auront pretension contre eux soient renuoyez à nostre Porte, ou il leur sera fait iustice. Que tous commandemens, ou autres rescripts qui pourroient auoir esté cy deuant, ou seroient ou pourroient estre cy apres impetrez de nous par mesgarde ou surprisic contre ceste nostre promesse & capitulation, soient de nul effect & valeur, & qu'il ny soit adouste aucune foy.

- 20 ومشار اليهك سلسله نسيبت مسيحه وبلوك
طوايف عيسوي سنانك شهور اولان قواللر وبلورلر
مقدم وبقاليد حكومتك مغروض ورسلم اولدقندك
ماعدا اواجدا دعوالى شامزك زانندن بوانه كلنجع عتبه
عدالت غنواغدن دخى جمله قواللردن زياده خلطوص بال
ايلاه ووستلوق ايد و بوشمديه و كين باينان اصلاقتض
عهد و اسان و نكت سينان و ايمان واقع اولوب ساق
سعاغدن كال اخلاص و اختصاصك ثابت قلمر و ربيع
درا و لكلمد و كي اجلدن استانه سعادت لاشيا مغزده ستم
اولان ليجلورى ديوان نند ايوغدن كلدك كركان وزراء
عظامن و مشيران ذوى الاحتراسن وار و قلوبن
اسايانه و سلقواللرينك ليجلورينك وزرورينه قنبدن
اولكلد ولى اوزن قلمر و قصد راياللى
- 21 وهد ابا و باسلورى و ساه كولات و مشور و اتلورى

20 Et pour aultant qu' iceluy Empereur
de France est entre tous les Roys & Princes
Chrestiens le plus noble, & de la plus haulte
famille, & le plus parfaict ami que noz
aieux ayent acquis entre les dictz Roys &
Princes de la croiance de IESVS, comme
il à esté dict cy dessus, & comme le refnoi-
gne par les effectz de sa sincere amitie, en
consideration de ce nous voulons, & com-
mandons que son Ambassadeur qui reside
à nostre heureufe Porte, ayt la preference
sur l' Ambassadeur d'Espagne, & sur ceux
des autres Roys, & Princes soit en nostre
Dinan public, ou autres lieux, où ilz se-
pourront rencontrer.

21 Que les effectz que les Ambassadeurs d'i-
celuy Empereur residens à nostre Porte ferot
venir

بمقتی اخراج القماریہ کہ تو رکڑی سنسنلرون کرک باج

طلب الوانہ

28 ويندرلر ده اولان بايلوسلرى دى اسبانه وسابر

قراللىك بايلوسلرينه استانه سعادتك جارى اولادى

اوزون تقدس و قصده راييله لر

29 وقرانسه اولر كند و سالدريله وسيلر بايلو ريله كلوب

كيدوب قالونلرى وسار كيلرى جمع زمانك اسكله

لرڤ رايه انلر وسار مالك محو و سخر استمان ايله امن

واسان اوزن كلوب كيدوب انك كى درياده فورته

مضايقه و بيب كيلرينه معاونت لازم لار اولدنده اول

مخامده حاضر بولان اگر خاصه كيلر طيقدر و اكر غير يدر

معاونت و مظهرت ايله لرو قالونلرينك سرچارى

وروسانك مختارى قبول اولر ك قالر معالى رعايتسك

اهتمامى خصوصيك دفعه قوت اولتوب و قجه لويله

venir pour leur visage & presens ; ne soient subiectes à aucunes dioces ou impôts.

22 Que les dictz Ambassadeurs ne payent aussy aucun impost de leurs victualles , & de tous les viures qui seront achetez pour la provision de leur maison . Que les Consulz François iouissent de ces meimes priuileges aux lieux où ilz resideront , & qu'ilz ayent la preference sur tous les autres Consulz de quelque nation qu'ilz soient.

23 Que les François qui viennent avec leurs vaisseaux & marchandises par les échelles, haurs, & ports de noz seigneuries & pais , y puissent veair seulement subs la foy publique ; & en cas que la fortune & orage icéchoit aucun de leurs vaisseaux au trauers , se rencontrant de noz galieres ou vaisseaux , aux lieux circonuissins : Nous commandons trois-expressement aux Capitaines d'iceux de les ayder & secourir, portant honneur & respect aux Patrons & Capitaines d'iceux vaisseaux François , leur faisant donner , avec leur argent , tout ce qu'il leur sera necess.

زاد و زاده لری تدار کنگاه سعی و اقدام ایلد لر
24 وار کشتد و روزگار له در کیکلرین قویه آرایسه بکمر
فواصل و غیره لری معاشرت ایدوب قوزلان اسباب
واسوال کیم و کند ولین و بیلوب دخل اولنسه
25 واجله اکر قوه واکوزیاده کند و حالند بویاریب
فرانسه اولون و فرانسهدا ساھی بییاری ایله اسراران اوزن
کلوب کیدن تجار طایفه سنه و معتدما حریبلردن اولوب
صکوه دن فرانسه رعایسنه لاحق اولنلن کسنه مانع
اولوب دخل و تعرض قلمیه اول دیار تاج لری
فوجانلری بوسیلر اولنن متعلق آدملری درین دن قون دن
مالک محروسه کلوب بیع فرس و تجارز لیبورن شوکلدر سور
عاده و قونسلوسلن قشدر عادت و قانون اوزن
یوب دکلر دن صکوه کلنسه و کیدن سنه قون لردن و دریدان
یوربان خاصه و صکوه کلور بوسلردن و غیره داند

necessaire pour leur vye & autres neces-
sitez.

24 Et en cas qu'aucun d'iceux vaisseaux
face naufrage, nous voulons que tout ce qui
se recouvrera soit remis au pouvoir des mar-
chans à qui les facultez appartientront, sans
que noz Viceroyz, Gouverneurs, Juges & au-
tres officiers y contreviennent; ains voulons
qu'ils les secourent à leur besoyn, leur per-
mettant qu'ils puissent aller, venir, sejour-
ner & retourner par tout nostre Empire,
sans qu'il leur soit donne aucun empêche-
ment, s'ils ne commentent chose contre
l'honneur & la foy publique.

25 Nous ordonnons aussy & comman-
dons aux Capitaines de noz mers, leurs lieu-
tenants & tous autres qui dependent de
notre obeissance, de ne violenter ni par
mer, ni par terre les dictz marchans Fran-
çois, ni pareillement les estrangers qui vien-
nent foubz la feurete de leur banier; Vou-
lons touttefois qu'ils soient tenuz de payer
les droicts ordinaires de noz échelles.

26 Qu'iceux marchans ne puissent estre
contrains d'achepter autres marchadises que
celles
E

celles qu'ilz voudront, & leur seront dui-
fibles.

27 Et en cas qu'aucuns d'iceux se trouvet
redetables, voulons que la dette ne puisse
estre demandee qu'au debteur, ou à celui
qui se fera rendu pleige & caution pour luy
par contract passé par devant personne pu-
blique.

28 Et si aucuns d'iceux marchans, ou au-
tres d'icelle nation meurent en noz pais, que
les facultez qui seront trouuees leur appar-
tir soient remises au pouuoir de celui qu'ilz
auront nommè pour executeur de leur tes-
tament, pour en tenir compte à leurs heri-
tiers; Mais s'il arriue qu'ilz meurent ab in-
testat, voulons que les Ambassadeurs, ou
Contulz qui sont par noz échelles, se faiffi-
sent de leurs facultez pour les enuoyer à leurs
heritiers, comme il est raisonnable, sans que
noz Gouverneurs, Iuges, & autres qui de-
pendent de nostre obeissance en puissent
prendre aucune cognoissance.

29 Que les Contulz, ou intrepreses Fran-
çois, ou ceux des lieux qui dependent d'eux,
ayant en leurs venues & achaptes, plegeries &
tous autres pointz d'en passer sçeu deuant
le Iuge, ou Cady des lieux où ilz se trouue-
rent, au deffaut de ceux, nous voulons &
commandons, que ceux qui auront quel-
que

وعسکر ظفندن کسنه سانع اوليه

26 وتجار طابند سداک رضالری بوغکن بعض ساعی

جبل اور زریه باغوب تعهدی اولیه

27 وفوراسه اولرون بری مدیون اولسه دین بور طویرون

طلب اولنوب اگر قنیل دکل اسه انی کسنه طویلوب

طلب اولنیه

28 واکروی سره اولسه اسباب واسوالنه کسنه دخل

اینه کیمه وصیت ادرسه اکویرله وصیتسز سره اولورسه

فونسلوسلری معرفته اول برطیواداشنه ویرله بیست

الماکیلر وقتاسلرله خل الیه

29 فوناسه واکالیع اولان بولر قاتاجر لری قویجرملری

فونسلوسلری مالک تجر دیمان بیع فوسرا و تجاروت

و کفالت خصوصلری ن سبار اولور شرتیه ده قاضیه

قاروب سبت و سجال ایدر روب واجت الالمسکون بیاع

اذ لورسه حخته دختاه نظر ازابوب موسجا الله عمل اولنه
 بولكيدن بري اوليوب محج شاهد زوز افاست ايدوب
 خلاف شرع نسنه دعوا ايدريه ما ادا كده فاضلر ورس
 عتكري اوليوب وياخو وعتجلاك مقتد بولنمه آنا كچي
 قزوي ايتد رايوب خلاف شرع اولان دعوا ري استماع
 اولنمه
 ۳۰ بعض كسنه لري بي شتم ايلد كزوي محج رجب
 واخذ ايجون خلاف شرع شريف رنجين ايدر لورسه منع
 و دفع اولنه
 ۳۴ ولترو دن بري دين ايدنسه ويا رو حمله شهم اولوب
 عيت المسه آنا كچون كسنا همسز كليل اولين اخرون
 ككسنه طولنمه
 ۳۵ و فرانسه لويه متعلق لسير بولنورسه الجيرى
 و فونسلوسلرى قيمين فوانسه لودر در لورسه ايسه آنا ك

quelque pretention contre eux , n: soient
 escoutez, ni receuz en leurs demandes, s'ils
 ne font apparoir comme dict est par contrat
 public leur pretencion & droit. Voulons
 que tous les reimoings qui feront produits
 contre eux & à leur domage, ne soient re-
 ceuz ni escoutez si premierement, comme
 dict est, il n' est luyuy acte public de leurs ven-
 tes, achats, & plegeries.
 ۳۰ Estant formé quelque accusation contre
 les marchans, ou autres d'icelle nation, les ac-
 cusant d' auoir parlé, ou blaiphémé contre no-
 stre sainte religion, & produisant de faux tes-
 moings pour les travailler; Nous ordonnons
 qu' en telles occasions noz Gouverneurs &
 Juges, ayent de se porter prudemment, que les
 choies ne se passent plus auant, & qu' iceux
 François ne soient indeuement & calom-
 nieusement vexez & trauallez.
 ۳۱ Sy aucun d'eux se trouuant endebé, ou
 ayant commis quelque mauuais acte, foyr, ou
 s'abfente; Nous voulons & commandons que
 les autres d' icelle nation ne puissent estre re-
 sponsables pour luy; s' ils n' y sont obligez, co-
 me dict est, par contract authentique, & pap-
 se parquoyant personne publique.
 ۳۲ Que se trouuant par nostre Empire des
 esclaves François estés reconnuz pour telz des
 Ambassadeurs & Consulz, ceuz au pouuoir
 des-

کبار صاحب واد کبلی ایله سڙ سعادتمه کوند بربله
 قضیه سی کور بله
 33 فرانسه واکادبع بولردن ممالک محروسه ممالک تمکین
 ایدنلردن شرح طلب ایلنمه اسکندریه و ساسام طرف لوسوی
 و خرابی و سیامیولرک اسکندریه نصاب اولنشر
 قونسلوسلری نیک بینه اول خذ دست عهدت سندن کلور برب
 ادملرین تعیین ایلوب کوند و کلر نیک کمنسه تابع اولیم
 و کالیف عرفیه دن معاف اوله
 34 فرانسه تجاری ایله برکمنسه ناک ناعی اولسه فاضیه
 وار و رفقا فرانسه اولک ترجماللری حاضر بولینما رایسه
 فاضی و عوالرین استماع ایتمه اکثر جمالری مهتر
 مصلحتان ایسه کلنجه توقیف اولنده ائله لردن تعالی ایدوب
 ترجمالر حاضر و کلدر و دیو عوقبت ایتموب ترجماللرین
 الحصار ایله لر

delquiez ilz se trouveront faisant refus de
 les delivrer soient obligez de les amener ou
 envoyer à nostre porte, afin d'estre iugé à
 qui il appartient.

33 Qu'aux changemens & establissements
 des Conituz François en noz échelles de
 Alexandrie, Tripoli, Syrie, Alger, & au-
 tres pais de nostre obeissance, noz Gouver-
 neurs & autres officiers ne se puissent op-
 poser ni empêcher qu'ilz soient establis,
 ou changez.

34 Sy quelqu'un de noz subiects a diffé-
 rent avec vng François, dont la cognoi-
 sance appartient à noz iuges: Nous vou-
 lions que le iuge qui en cognoistra ne puisse
 escouter la demande du demandeur qu'un
 interprete de la nation ne soit présent, &
 si pour lors il ne se trouve aucun interpre-
 te pour comparoir deuant le iuge, & defen-
 dre la cause du François, que le iuge remet-
 te la cause à vng autre temps, iusques à ce
 qu'il se trouve un interprete, lequel toute-
 fois le François sera obligé de trouver, & fai-
 re comparoir, afin que l'effect & expedition
 de la iustice ne soient differrez.

35 S'il

35 واكر فون نسبه لولوك وى برى ايله نزعى ازلسه
المجلىرى وقونسلوسلرى، عادلر نيزه كوردب فصل
للكل كسنه مانع اوليه
36 وقونسه كىلىرى عادت وقانون اولون استانبولان
الانوب ككدرن صكره قانون هلامير اولون برى
بوعاز خصار لورى اولكان الانوب اجازت قويلور ايمش
حالا قانون، قديمه مخالف كىلىريك دىنى انور ايمش من
بعده عادت قديمه سوجنجه هان بوعاز خصار لورى اولكان
الانوب ككده
37 وهالك شحر وى سمدان قويلور نيزه چىقان كىلىرم وقدرده
لرد و زمانه لور ياده قونسه كىلىرى نيزه اولشده قديرى برى
بله دوستلن ايدوب ضرر و زيان ايتيوب ادا ككده كدر و صا
لورى بله هدته قورسده لر چوقه الات و اسلابلر يى و اسروا
عظلملر يى و غيرى نسنه لر يى الوب عقده ايتيه لمر

35 S'il naist quelque contention & diffé-
rent entre deux François, que l'Ambassa-
deur ou Consulz ayent à le terminer, sans
que noz iuges & officiers s'en empeschent &
en prennent aucune cognoissance.
36 Ordonnons que les vaisseaux François
esquels aura esté faicte la cherche en Còstan-
tinople ne soient recherchez en autre part
sinon au fortir des Dardanelles; Defendons
qu'ilz soient forcez de la souffrir à Galipo-
li, còme ilz y ont este contraincés par le passé.
37 Les vaisseaux, galleres, & armées na-
ualles appartenantes à nostre Alteffe, se ren-
contrans avec ceux de la France, Nous ex-
hortons les Capitaines d'une part & d'autre
qu'ilz ayent à s'ayder & seruir, sans se procu-
rer les vns aux autres aucun dommagé, ains
teour aide, secours, & confort.
F 38 Que

38 Vouions & nous plaist que tout ce qui est porte par les Capitulations accordées aux Venitiens ait lieu pour les François.

39 Que les marchans, leurs facultez & vaisseaux venans par les mers & terres de nostre Empire, y soient bien receuz, main-tenus en toute seurete, & defenduz de toute hostilité : ainsi qu'il doit estre fait & selon la foy publique. Ordonnons qu'ils y puissent venir, aller, retourner, & sejourner sans aucun empeschement, & si quelqu'un estoit vole, qu'il se face vne recherche tres-exacte pour le recouurement de la perte, & chastiment de celui, ou ceux qui auront commis le mesfait.

40 Que les Amiraux de noz armées navales, noz Viceroyz, Gouverneurs de noz Prouinces, Juges, Capitaines, Chanceliers, Dactiers, & autres qui dependent de nostre obeissance soient soigneux d'observer ce nostre traite de paix, & Capitulation, puis que tel est nostre plaisir & commandement.

38 زندگیگریه و بیلان عهدنامه ایازان سطور اولان

حضرت صلی فرانسوا لوجیان ذخی معتز اولوب شرح قویله

و عهدنامه ایازان و عهدنامه ایازان و عهدنامه ایازان

39 سپوز بالونله کجیلر ممالک تحریسه کلده کلکریک

ضبط و صیانت اولوب امین و سلام کجیلر و کجیلده لمر

اکسباسب واسوالت یغیا ایشین اولونجه غارت اولان

اسباب واسوالت و ادملریک ظهور کجسی بانیکی سعی

واقلام اولوب اهل فساد هر کیم اولورسه اولسون کرکی

کجی حقلر دن کلنه

40 کلکریک لمر رفیو اولور و بیجان کلکری قویله

واقصیلر و اسبیلر و خاصه ریسلمر و کلکری لور یسلمر و عورتا

ممالک تحریوم اهل لسی ایشیو عهدنامه ایازان یونمک

مضمون عذبات سفر دن ایلله اهل ایدوب قطع لانه

جولان کجوسونیه لمر

41 شوکیکه فرمان قضا جرایمه مخالفت ومعدلت
اوزون اولوب ساعی الفساد اولان طایفه طایفه دن اولار
اول مقولارن امان وزان اولوب حقلرندن کلنه که
سایرین موجب عبرت اوله واجمله مرحوم دغفورله
خدم سلطان سلیمان خان واجداد عظام از الله الابرارینهم
زبان شیرینلرک عنایت اولان عهد نامه لر موجوده
عقد اولان عهد و اسانه مخالف اصلاح دخل و قرض
ایتدولیه
42 دؤکر اولان عهد اوزن مادامکه موسی الیه فرانسه
پادشاهی سده سعادت بناهنم صداقت و اخلاص
ثابت قدم و راسخ دم اوله بندگی دوستلنی قبول ایلدوب
عهد و عین ایلدیم که اسمان وزیمینی خلق ایلدن خدای
معین حججیون و اجداد عظام و ربانم طلب نراهم
روحلر یحیون بطور فدن دخی خلاف عهد و سناقت

41 Declaronz ceux qui contreuendront a
ce nostre vouloir, rebelles, défobeiffans, &
perturbateurs du repos public, & pour ce
voulons que sans aucune remise ilz soient
condannez à vn grief chastiment, estans
aprehendez, afin qu'ilz seruent d'exemple à
ceux qui auroient enuie de les imiter à mal
faire. Et oultre la promesse que nous faisons
de l'obseruation de ceste nostre Capitulation,
Nous entendós que celles qui ont esté faictes
auec nostre beiaieul Sultan Soliman, & con-
secutuement celles qui ont esté faictes des
temps en temps par noz aieulx & pere, aux
quels Dieu face misericorde, soient obseruees
& entretenues de bonne foy.
42 Nous promettons & iurons par la verite
du grand Dieu tourpuiffant, createur du ciel
& de la terre, & par l'ame de noz aieulx &
bi.

bifaieulx de ne contrairier ni contreueuir a
 ce qui est porté par ce traicte de paix & Ca-
 pulation, tant que l'Empereur de France
 sera coustant & ferme à la conferuation de
 nostre amitie. Accepsions des à present la
 sienne, avec volonte de la tenir chere, & en
 faire estime: & telle est nostre intention &
 promesse Imperiale.
 Escrypt enliron le 20. May 1604.

ومغار عند اتفاق اس ايلوب ديا السيوه دنا م ايون
 عزت مفردناك مضمون شريفى ايله عمل الور شوبله
 بالار علايت شريفه اعقاد فالال تحريكى اوان شهورى
 الحجة الحوام سنة اتنى عشره والف من الحسن النبوية عليه
 افضل الصلوة واكمل التحية
 مقام قسطنطينية الحور وبنه الحجة

Fotokopi 24

42 maddesi arasında ilginç kimi maddelerine ve özelliklerine işaret etmek isteriz. (Kitabın Türkçe-Fransızca röprodüksiyonu, araştırmamızın sonunda aynen verilmiştir).

Metnin baş tarafında Sultan Ahmet I, ilkin kendini tanıtır: Tanrı'nın kulu, peygamberin oğlu, muzaffer sultanların sultanı, yeryüzünün en büyük prenslerine taçlar bahşeden bir kimse olduğunu söyler. "Haremeyn-i şerifeyn" (yani, Mekke ile Medine) hâdimi ve Kudüs-i mübarekin hâmi ve hâkimi", Avrupa, Asya ve Afrika'nın egemeni (bu deyim yalnız Fransızca metinde geçer) olduğunu söyledikten sonra, sahip ve maliki bulunduğu ülkeleri, bölgeleri, kaleleri, kentlerin belli-başlılarını sayıp döker. Öylesine ki, bu yer adlarına bakarak insan 1600'lerdeki Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tam bir haritasını çizebilir. Sayılan yer adlarından kimisi şunlar: Rumeli ve Temişvar, Bosna vilâyeti, Zigetvar kalesi, Anadolu ve Karaman vilâyeti, İmadiye eyaleti, Arabistan diyarı, İran'ın kuzeybatısı, Kars, Gürcistan, Demirkapı, Tiflis, Şirvan canipleri, Kırım ve Kıpçak iklimleri, Kıbrıs, Zülkadriye, Şehr-i Zöl, Diyarbekir, Halep, Rum, Çıldır, Erzurum, Şam, Bağdat (Fransızcasında Babil "Babylone"), Küfe, Basra, Mısır, San'a, Yemen, Habeş(istan), Aden vilâyetleri, Tunus, Halk ül-vad (Fransızcası Goulette), Trablus-i garp ve başkaca ülkeler, bölgeler, kaleler, kentler... Bu arada Akdeniz ve Karadeniz'in padişahı (dikkat buyurulursa: Bahr-i sefit ve Bahr-i siyah denilmiyor, o adlar çok daha sonraları kullanılmıştır), "nice yüz bin asakirin" sultanı, zaptedilemez ünlü Eğri kalesinin padişahı, nice diğer ülkelerin, adaların, boğazların, geçitlerin, kabilelerin, aşiretlerin şehinşahı olan ben Sultan Ahmet Han ibn Sultan Mehmet Han...ım, diyerek bütün gelmiş-geçmiş dedelerinin adlarını anar.

Madde özetleri şöyledir:

1. maddede, Arapça bir deyişle, özet olarak "Fransa Padişahı Anrik" (Fransızcasında "Henri III. Empereur de France") ömrünün sonuna değin mutlu olsun, denilmektedir.

2. maddede "Brèves kalesinin maliki ve zabiti olan Françesko Savary nam muteber elçisi" padişaha gelip eski dostluk antlaşmasını yenilemek, yeni bir kapitülasyon antlaşması yapmak istediğini söylemiş olduğu belirtilir. Burada, Türkçe metinde bulunmayan, Fransızca metnin sayfa ortasında büyük harflerle (A SAVOİR /ŞÖYLE Kİ) deyimi geçer. Böylece, antlaşmanın Türkçe aslıyla Fransızca çevirisinin birbiriyle (mot-à-mot) aynı olmadığı, maddelerde kimi değişiklikler görüldüğü, Fransızca metnin daha ayrıntılı ve somut olduğu anlaşılmaktadır.

Büyükelçi de Brèves, bu antlaşmaya ilişkin notlarında, Sultan Murat, Sultan Mehmet ve Sultan Ahmet'in saltanat dönemlerinde yenileştirdiği

kapitülasyon antlaşmalarının tümüyle yepyeni maddeler içerdiğini söyler. Oysa, Reşad Ekrem Koçu diyor ki: “Fakat, 1604’te yenilenen ahitnamede bu imtiyazı (yani Venediklilere ve İngilizlere verilen sancak imtiyazlarını) almaya muvaffak olamadı. Buna mukabil, başlıcaları Katolik mezhebine ve Kudüs şehrini ziyarete dair yeni bazı imtiyazlar aldı” dedikten sonra, “Bu ahitnamenin 4. ve 5. maddeleriyle verilen imtiyazlar, Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki katolikleri himaye ve tesahüp etmek hususunda Fransa’nın haiz olduğu hakk-i mahsusun menşeiini teşkil etmiştir” diye de sözlerine ekliyor.

Gerçi, 4. madde sonunda şöyle bir deyiş var: “... ve Fransa padişahının reayasından onunla dostluk üzere olan Nesari hâkiminin reayasında emn ü amanla Kuds-i şerif ziyaretine gelüp gidenlere ve Kamame nam kilisede mütemekkin olan ruhbanlara dahl ü taarruz olunmaya.”

5. madde metni de aynen şudur: “Ve Venedüklü ve İngilterelülerden maada müstakil elçileri olmayan cümle harbi tüccar sonradan Fransalu ahidnamesine ilhak olunmuştur deyu min ba’d (bundan böyle) İngiltere elçisi tarafından dahl ü taarruz olunmaya.”

Bu madde içerikleri, R.E. Koçu’nun yorumlamak istediği anlama mı gelir? bilemiyorum. Gene Koçu’nun 25. maddeye ilişkin bir deyişi var:

“Bu ahitnamenin fevkalâde bir ehemmiyeti haiz diğer bir maddesi de 25. madde olmuştur. Bu madde mucibince de, Fransa Kralı, Fransız sancağına karşı yapılacak bir tecavüz üzerine Mağrip korsanlarını, Osmanlı İmparatorluğu ile bozuşma addedilmeden, tedip ve tecziye etmek hakkını kazanmıştır ki, Cezayir ve Tunus’un Osmanlı Devletinin birer eyaleti olduğuna göre, devlet ve istiklâl kelimelerinin ifade ettiği mana ile tamamen tezat teşkil etmektedir.”

25. maddede böyle bir konudan söz edilmemektedir. Yalnız, karada ve denizde kendi halinde yürüyüp giden Fransalıları, tüccarlara kimsenin engel olmayıp karışmaması, saldırmaması isteniyor. Cezayir ve Tunus adları, daha önce, 14. ve 15. maddelerde geçmektedir ki, Koçu’ya bir derece hak verdirecek niteliktedir:

“Madde 14 - Cezayir-i garp korsanları limanlarına vardıklarında riayet olunup barut ve kurşun ve yelken ve sayır âlât verilüp lâkin mezburlar Fransa tüccarına rast geldiklerinde esir ve malların garet ederlermiş. Merhum babam tab-i türâh zamanında bid-defaat tembih olunup mütenebbih olmayıp taaddi üzere imişler. Bu hususa dahi rıza-yi hümayunum yoktur. O makule Fransalu esir var ise, ıtlak olunup malları bikusur verile. Min ba’d mütenebbih olmayan korsanların şenaat ettiğın

müşarünileyh name ile ilâm ettikte kangı (hangi) Beylerbeyi zamanında olursa, ol Beylerbeyi mazul olup garet olunan alınanlara ve sebep olanlara tazmin ettirile. Bu husus için defaatla tembih olunmuş iken, mütenebbih olmadıkları ecelden emr-i şerife imtisal etmezler ise, anlar dahi Fransa vilâyetine vardıklarında Fransa Padişahı tarafından kal'alarına ve limanlarına kabul etmeyüp fesatların def için takayyüt eylediğinde akt olunanı ahde hâlel vermez deyu merhum babam tabi tûrah zamanında verilen hük-m-i şerifin mazmunu kemâkân mukarrer ola ve bu babda mumaileyhin şükr ü şikâyeti makbul-i hümayunum ola.”

15. maddede, Cezayir ve Tunus'a bağlı Osnor körfezinde mercan ve balık avlayan Fransalılara kimsenin dokunmaması emredilir. İşte, bütün öteki maddeler de bunlara benzer şeylerdir, bilinen kapitülasyonlar (ayrıcılıklar)dır.

Bu arada, padişah, 18. ve 35. maddelerle Fransalıların birbiri arasında kan dökme ya da başkaca kötü şeyler olursa, “elçileri ve konsolosları âdetlerince görüp fasl edeler, zabıtlarından ve kadılarından bir fert, bir kimesne mâni olmaya” deyip Fransızlara adli kapitülasyon da vermektedir.

36. madde de, bizce, pek ilginçtir: “Ve Fransa gemileri âdet ve kanun üzere İstanbul'da aranup gittikten sonra, kanun-i kadim üzre bir dahi Boğaz Hisarları önünde aranup icazet verilir imiş. Hâlâ kanun-i kadime muhalif Gelibolu'da dahi aranır imiş. Min ba'd âdet-i kadime mucibince hemen Boğaz Hisarları önünde aranup gide.” Demek oluyor ki, Fransız gemileri Boğaz Hisarları önünde bir kez arandıktan sonra, İstanbul'da, Gelibolu'da bir daha aranmayacakmış!

IV. SONUÇ

Görüldüğü üzere, genel tarihimiz, diplomasi tarihimiz, ekonomi ve ticaret tarihimiz, dil, edebiyat ve kültür tarihimiz, kitap ve basın-yayın tarihimiz bakımlarından son derece ilginç olan bu kitap, bu belge üzerinde çok daha geniş ve derin incelemeler yapmalıyız.

Örnek olarak, dil bakımından, *kadar* yerine *değın*, *lüzumu* yerine *gereği*, *nakletmek* yerine *iletmek* vb. gibi Türkçe sözler geçmektedir. Genellikle, antlaşma, epey sade bir dille yazılmıştır. XVII. yüzyıl başı düzyazı Türkçemize iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Şunu da söyleyerek sözümüzü bitirmek istiyoruz: Comte de Brèves'den sonra, İstanbul'a Fransa elçisi olarak Comte de Salignac geldi. İstanbul'a ancak bir yıl sonra, 1607'de ulaşabilen Kont, Kral Henri IV'un, Comte de

Brèves gibi, büyük bir güven ve samimilik beslediği kişilerdendi. Ancak, çok geçmeden, Kral Henri IV, bağınaz bir delinin suikastine kurban giderek bir hançer darbesiyle öldürüldü (1610). Aynı yıl içinde İstanbul Elçisi Comte de Salignac da öldü. Böylece, Fransa ile Osmanlı hanedanları arasındaki güçlü ve şiddetli sevgi ve bağlılık, bir süre için, kesintiye uğradı.

Fransa ile altıncı kapitülasyon antlaşması, o tarihten ancak 69 yıl sonra, 5 Haziran 1673 (H. 1084) tarihinde Edirne'de Sultan Mehmet IV ile Kral Louis XIV arasında imzalandı. Bu kapitülasyon (ayrıcalık) antlaşmasını bizden koparıp alan da Fransa'nın o zamanki İstanbul Büyükelçisi Marquis de Nointel'dir (1635-1680). İlk, Girit savaşı sırasında Fransa'nın Venedik'e, daha sonra da Avusturya'ya yardım etmesinden dolayı, iyi karşılanmadı; ancak 1604'tekinden daha kazançlı kapitülasyonları elde etmeyi başardı: gümrük resminde % 5-3 indirim sağladı.